

POSTĘPOWANIE CYWILNE W ZARYSIE

Witold Broniewicz
Andrzej Marciniak, Ireneusz Kunicki

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **14**

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecznictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

POSTĘPOWANIE CYWILNE W ZARYSIE

Witold Broniewicz
Andrzej Marciniak, Ireneusz Kunicki

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **14**

Stan prawny na 28 września 2023 r.

Wydawczyni
Agata Jędrasik

Redaktor prowadząca
Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne
Joanna Ośka

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne części wydania 14. opracowali:

Andrzej Marciniak – Wstęp oraz działy I–II (rozdziały X–XV)

Ireneusz Kunicki – dział II (rozdziały XVI–XVIII), działy III–VIII

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-854-3

14. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	15
Przedmowy	21
Wstęp	29
§ 1. Pojęcie i nazwa postępowania cywilnego	29
§ 2. Rodzaje postępowania cywilnego	30
§ 3. Prawo postępowania cywilnego	33
§ 4. Terytorialny zasięg mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego	37
§ 5. Czasowy zasięg mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego	37
§ 6. Funkcja postępowania cywilnego	38
DZIAŁ I. ZAGADNIENIA OGÓLNE	43
Rozdział I	
Dopuszczalność drogi sądowej	43
§ 7. Dopuszczalność drogi sądowej	43
§ 8. Niedopuszczalność drogi sądowej	45
§ 9. Właściwość trybu postępowania rozpoznawczego	48
Rozdział II	
Stosunek postępowania cywilnego przed sądami powszechnymi do innych postępowań	50
§ 10. Stosunek postępowania cywilnego do postępowania pojednawczego w sprawach z zakresu prawa pracy	50
§ 11. Stosunek postępowania cywilnego do postępowania karnego	51
I. Rozgraniczenie obu postępowań	51
II. Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i orzeczenie cywilne	52
III. Wpływ postępowania i orzeczenia cywilnego na postępowanie i orzeczenie karne	55

§ 12. Stosunek postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego i postępowania przed sądami administracyjnymi	55
I. Rozgraniczenie tych postępowań	55
II. Wzajemny wpływ tych postępowań oraz zapadłych w nich orzeczeń	56

Rozdział III

Jurysdykcja krajowa. Immunitet sądowy i egzekucyjny	58
§ 13. Jurysdykcja krajowa	58
§ 14. Immunitet sądowy i egzekucyjny	66

Rozdział IV

Zasady postępowania cywilnego	70
§ 15. Pojęcie i rodzaje zasad postępowania cywilnego	70
§ 16. Zasada prawdy materialnej	72
§ 17. Zasada dyspozycyjności	73
§ 18. Kontradyktoryjność	76
§ 19. Zasada równości stron (uczestników postępowania)	78
§ 20. Zasada bezpośredniości	79
§ 21. Zasada koncentracji materiału procesowego	80
§ 22. Zasada ustności	82
§ 23. Zasada jawności	84
§ 24. Zasada formalizmu postępowania	88
§ 25. Zasada inicjatywy procesowej organów procesowych i egzekucyjnych . . .	91

Rozdział V

Udział w postępowaniu cywilnym prokuratora i innych organów działających na zasadach takich jak prokurator, organizacji pozarządowych oraz innych uprawnionych podmiotów	92
§ 26. Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym	92
§ 27. Udział w postępowaniu cywilnym innych organów działających na zasadach takich jak prokurator	97
§ 28. Udział w postępowaniu cywilnym organizacji pozarządowych oraz innych uprawnionych podmiotów	98

Rozdział VI

Czynności postępowania	102
§ 29. Pojęcie, rodzaje i ogólna charakterystyka czynności postępowania	102
§ 30. Pisma procesowe	108
§ 31. Doręczenia	114
§ 32. Posiedzenie sądowe	122
§ 33. Terminy w postępowaniu cywilnym	125
§ 34. Przywrócenie uchybionego terminu	128

Rozdział VII

Koszty postępowania	131
§ 35. Pojęcie, funkcje i rodzaje kosztów postępowania	131
§ 36. Zwrot kosztów postępowania	140
§ 37. Zabezpieczenie kosztów procesu	144

Rozdział VIII

Pomoc prawna z urzędu	146
§ 38. Istota i zasady pomocy prawnej z urzędu	146

Rozdział IX

Podmioty postępowania cywilnego (wiadomości ogólne)	151
§ 39. Pojęcie i rodzaje podmiotów postępowania cywilnego	151
§ 40. Możliwości i powinności uczestników postępowania cywilnego	153

DZIAŁ II. PROCES	155
-------------------------	-----

Rozdział X

Istota procesu cywilnego	155
§ 41. Teorie dotyczące istoty procesu cywilnego	155

Rozdział XI

Podmioty procesu	158
-------------------------	-----

Podrozdział I. Organy procesowe	158
--	-----

§ 42. Przewodniczący	158
§ 43. Sąd (uwagi ogólne)	159
§ 44. Właściwość sądu (wiadomości ogólne)	161
§ 45. Właściwość rzeczowa	162
§ 46. Wartość przedmiotu sporu	164
§ 47. Właściwość miejscowa	166
§ 48. Właściwość funkcyjna	170
§ 49. Niewłaściwość sądu i jej skutki	172
§ 50. Skład sądu	175
§ 51. Sędzia, asystent sędziego i referendarz sądowy	177
§ 52. Wyłączenie sędziego	181

Podrozdział II. Uczestnicy postępowania	184
--	-----

§ 53. Strony procesowe	184
I. Dwustronność procesu cywilnego	184
II. Pojęcie strony	185
III. Konieczne przymioty strony	186
§ 54. Zdolność sądowa	186

§ 55. Zdolność procesowa	189
§ 56. Legitymacja procesowa	191
§ 57. Współuczestnictwo procesowe	196
§ 58. Następstwo procesowe	202
§ 59. Interwencja główna	204
§ 60. Interwencja uboczna	204
§ 61. Przypozwanie	207
§ 62. Działanie za stronę niebędącą osobą fizyczną jej organu	209
§ 63. Przedstawicielstwo ustawowe w procesie	210
§ 64. Kurator w procesie cywilnym	212
§ 65. Pełnomocnictwo w procesie	213
§ 66. Zastępstwo sądowe Skarbu Państwa i innych podmiotów państwowych	219

Rozdział XII

Powództwo	225
§ 67. Pojęcie i rodzaje powództwa	225
§ 68. Zagadnienie tzw. prawa do powództwa	231
§ 69. Przedmiot procesu cywilnego	234
§ 70. Kumulacja roszczeń	236
§ 71. Częściowe dochodzenie świadczenia	239
§ 72. Wytoczenie powództwa oraz inne sposoby wszczęcia procesu	239
§ 73. Odrzucenie pozwu	245
§ 74. Przesłanki procesowe	246
§ 75. Doręczenie pozwu pozwanemu i jego skutki	249
§ 76. Ustosunkowanie się pozwanego do powództwa	252
§ 77. Powództwo wzajemne	257
§ 78. Cofnięcie pozwu i zrzeczenie się roszczenia	259
§ 79. Zmiana powództwa	263

Rozdział XIII

Organizacja postępowania. Rozprawa. Ugoda sądowa	268
§ 80. Organizacja postępowania	268
§ 81. Rozprawa	273
§ 82. Ugoda sądowa i przed mediatorem	279

Rozdział XIV

Dowody	286
§ 83. Ustalenie twierdzeń faktycznych	286
§ 84. Pojęcie i przedmiot dowodu	287
§ 85. Ciężar udowodnienia	287
§ 86. Środki dowodowe	288
§ 87. Postępowanie dowodowe	297

§ 88. Ocena dowodów	300
§ 89. Zabezpieczenie dowodów	301
§ 90. Niedowodowe środki ustalenia	302
§ 91. Uprawdopodobnienie	304

Rozdział XV

Orzeczenia sądowe	305
§ 92. Pojęcie i rodzaje orzeczeń sądowych	305
§ 93. Wyrok. Pojęcie i rodzaje	305
§ 94. Wyrok uwzględniający i wyrok oddalający powództwo	306
§ 95. Wyrok zasądzający, ustalający i kształtujący	309
§ 96. Wyrok deklaracyjny i wyrok konstytutywny	310
§ 97. Wyrok pełny, częściowy, wstępny, końcowy, łączny	311
§ 98. Wyrok kontradiktoryjny i wyrok zaoczny	312
§ 99. Wydanie wyroku	315
§ 100. Sprostowanie, uzupełnienie i wykładnia (rektyfikacja) wyroków	322
§ 101. Nakazy zapłaty	324
§ 102. Postanowienia	324
§ 103. Wykonalność orzeczeń	329
§ 104. Prawomocność orzeczeń	332
§ 105. Powaga rzeczy osądzonej	334

Rozdział XVI

Środki zaskarżenia	338
§ 106. Pojęcie, system i charakterystyka środków zaskarżenia	338
§ 107. Apelacja	342
§ 108. Zażalenie	355
§ 109. Skarga kasacyjna	359
§ 110. Wznowienie postępowania	370
§ 111. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	374
§ 112. Skarga nadzwyczajna	376
§ 113. Skarga na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki	379

Rozdział XVII

Postępowania odrębne	381
§ 114. Uwagi wstępne	381
§ 115. Postępowanie w sprawach małżeńskich	382
I. Zagadnienia ogólne	382
II. Postępowanie w sprawach o rozwód i o separację	384
III. Postępowanie w innych sprawach	386
§ 116. Postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi ...	387

§ 117. Postępowanie w sprawach gospodarczych	389
§ 118. Postępowanie z udziałem konsumentów	392
§ 119. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych	393
I. Zagadnienia ogólne	393
II. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy	395
III. Postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych	396
§ 120. Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania	398
§ 121. Postępowania w sprawach rozpoznawanych przez sąd ochrony konkurencji i konsumentów	399
§ 122. Postępowanie w sprawach własności intelektualnej	402
§ 123. Postępowanie nakazowe i upominawcze	407
§ 124. Postępowanie uproszczone	411
§ 125. Europejskie postępowania w sprawach transgranicznych	413
§ 126. Elektroniczne postępowanie upominawcze	418
§ 127. Postępowanie grupowe	420
§ 128. Wzajemny stosunek postępowań procesowych	424

Rozdział XVIII

Zawieszenie i umorzenie postępowania	426
§ 129. Zawieszenie postępowania	426
§ 130. Umorzenie postępowania	431

DZIAŁ III. POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE

Rozdział XIX

Postępowanie nieprocesowe. Zagadnienia ogólne	435
§ 131. Historyczne i merytoryczne podłoże postępowania nieprocesowego	435
§ 132. Przepisy regulujące postępowanie nieprocesowe	438
§ 133. Podmioty postępowania nieprocesowego	439
§ 134. Wszczęcie postępowania nieprocesowego	443
§ 135. Przebieg postępowania nieprocesowego	444
§ 136. Orzeczenia w postępowaniu nieprocesowym	445
§ 137. Środki zaskarżenia w postępowaniu nieprocesowym	447

Rozdział XX

Postępowanie nieprocesowe w poszczególnych rodzajach spraw

uregulowane przepisami Kodeksu postępowania cywilnego	451
§ 138. Uwagi wstępne	451
§ 139. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa osobowego	452
I. Postępowanie w sprawach o uznanie za zmarłego	452
II. Postępowanie w sprawach o stwierdzenie zgonu	453

III. Uchylenie postanowienia uznającego za zmarłego albo stwierdzającego zgon	454
IV. Postępowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie	455
§ 140. Postępowanie w sprawach z zakresu przeciwdziałania przemocy domowej	458
§ 141. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, opieki i kurateli	459
I. Sąd opiekuńczy	459
II. Sprawy małżeńskie i postępowanie w tych sprawach	462
III. Sprawy ze stosunków między rodzicami a dziećmi i postępowanie w tych sprawach	465
IV. Sprawy dotyczące przysposobienia i postępowanie w tych sprawach	467
V. Sprawy z zakresu opieki i postępowanie w tych sprawach	468
VI. Sprawy o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką	470
VII. Sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem	472
VIII. Sprawy z zakresu kurateli i postępowanie w tych sprawach	474
§ 142. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa rzeczowego	476
§ 143. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa spadkowego	483
§ 144. Postępowanie w sprawach z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego	500
§ 145. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy	501
§ 146. Postępowanie w sprawach depozytowych	502
§ 147. Postępowanie rejestrowe	504

Rozdział XXI

Postępowanie nieprocesowe w poszczególnych rodzajach spraw przewidziane w przepisach innych ustaw niż Kodeks postępowania cywilnego

§ 148. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa o aktach stanu cywilnego ...	506
§ 149. Postępowanie w sprawach dotyczących dokumentów	508
I. Postępowanie w sprawach o odtworzenie dyplomów i świadectw o ukończeniu nauki	508
II. Postępowanie w sprawach o umorzenie utraconych dokumentów (amortyzacyjne)	509
III. Umarzanie weksli i czeków	511
§ 150. Postępowanie w sprawach dotyczących nieruchomości	511
I. Rozgraniczenie nieruchomości	511
II. Stwierdzenie nabycia własności nieruchomości przez posiadacza samoistnego oraz odraczanie terminu zapłaty należności z tytułu tego nabycia	512
§ 151. Postępowanie ewidencyjne dotyczące partii politycznych	513

§ 152. Postępowanie w sprawach nieletnich i dotyczące przymusowego leczenia nieletnich narkomanów	515
§ 153. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa medycznego	516
§ 154. Postępowanie w sprawach przymusowego leczenia alkoholików	522
§ 155. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa o notariacie	523
§ 156. Postępowanie w sprawach dotyczących obywatelstwa i zmiany nazwiska dziecka	524
I. Postępowanie w sprawach dotyczących obywatelstwa dziecka	524
II. Postępowanie w sprawach dotyczących zmiany nazwiska dziecka	524
§ 157. Postępowanie w sprawach z zakresu spółdzielczego prawa mieszkaniowego	525
§ 158. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa wyborczego	526
§ 159. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa morskiego	533
§ 160. Postępowanie ze skargi na odmowę przyjęcia zawiadomienia o utworzeniu komitetu inicjatywy ustawodawczej	536
§ 161. Postępowanie z odwołań na odmowę rejestracji układów zbiorowych pracy	536
DZIAŁ IV. SĄD POLUBOWNY (ARBITRAŻOWY)	537
DZIAŁ V. POSTĘPOWANIE W RAZIE ZAGINIĘCIA LUB ZNISZCZENIA AKT (REKONSTRUKCYJNE)	547
DZIAŁ VI. POSTĘPOWANIE ZABEZPIECZAJĄCE	549
§ 162. Przedmiot, cel, rodzaj i warunki zabezpieczenia	549
§ 163. Przebieg postępowania zabezpieczającego	554
§ 164. Europejski nakaz zabezpieczenia na rachunku bankowym	558
DZIAŁ VII. POSTĘPOWANIE EGZEKUCYJNE	561
Rozdział XXII	
Zagadnienia ogólne	561
§ 165. Egzekucja i postępowanie egzekucyjne	561
§ 166. Rodzaje postępowania egzekucyjnego	562
§ 167. Postępowanie egzekucyjne a sądowe cywilne postępowanie rozpoznawcze	563
§ 168. Egzekucja sądowa a egzekucja administracyjna	564
§ 169. Rodzaje egzekucji	565
§ 170. Podmioty postępowania egzekucyjnego	566
§ 171. Środki zaskarżenia	571

Rozdział XXIII

Podstawy egzekucji	575
§ 172. Tytuł wykonawczy zwykły	575
§ 173. Zaświadczenia (wyciągi) w postępowaniach europejskich	578
§ 174. Klauzula wykonalności	581
§ 175. Nadawanie klauzuli wykonalności zagranicznym tytułom egzekucyjnym	586
§ 176. Tytuły wykonawcze szczególne	587

Rozdział XXIV

Ograniczenia egzekucji	590
-------------------------------------	-----

Rozdział XXV

Powództwa przeciwegzekucyjne	594
§ 177. Uwagi wstępne	594
§ 178. Powództwo opozycyjne	594
§ 179. Powództwo ekscydencyjne albo interwencyjne	597

Rozdział XXVI

Wszczęcie egzekucji i dalsze czynności egzekucyjne, zawieszenie i umorzenie postępowania egzekucyjnego	599
§ 180. Wszczęcie egzekucji	599
§ 181. Dalsze czynności egzekucyjne	602
§ 182. Zawieszenie postępowania egzekucyjnego	606
§ 183. Umorzenie postępowania egzekucyjnego	609

Rozdział XXVII

Egzekucja świadczeń pieniężnych	612
§ 184. Egzekucja z ruchomości	612
§ 185. Egzekucja z wynagrodzenia za pracę	618
§ 186. Egzekucja z rachunków bankowych	621
§ 187. Egzekucja z innych wierzytelności	624
§ 188. Egzekucja z innych praw majątkowych	626
§ 189. Egzekucja z nieruchomości	626
I. Zwykła egzekucja z nieruchomości	626
II. Uproszczona egzekucja z nieruchomości	631
§ 190. Egzekucja z ułamkowej części nieruchomości oraz użytkowania wieczystego	632
§ 191. Egzekucja ze statków morskich	633
§ 192. Egzekucja przez zarząd przymusowy	634
§ 193. Egzekucja przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego ...	635
§ 194. Wyjawienie majątku	636

§ 195. Egzekucja świadczeń alimentacyjnych	638
§ 196. Egzekucja w celu zniesienia współwłasności nieruchomości w drodze sprzedaży publicznej	640
§ 197. Podział sumy uzyskanej z egzekucji	641

Rozdział XXVIII

Egzekucja świadczeń niepieniężnych	645
---	------------

Rozdział XXIX

Egzekucja z udziałem Skarbu Państwa, Narodowego Banku Polskiego i przedsiębiorcy	649
---	------------

DZIAŁ VIII. MIĘDZYNARODOWE POSTĘPOWANIE CYWILNE

652

§ 198. Zagadnienia ogólne	652
§ 199. Międzynarodowa pomoc prawna i niektóre inne zagadnienia dotyczące postępowania	653
§ 200. Prawo pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej	654
§ 201. Uznanie orzeczeń sądów zagranicznych	656
I. Skuteczność orzeczeń sądów zagranicznych	656
II. Postępowanie w sprawie ustalenia uznania orzeczenia sądu zagranicznego	657
§ 202. Odmowa uznania albo wykonania orzeczeń wydanych w postępowaniach europejskich	659
Skorowidz rzeczowy	661

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

EKPC	– europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2023 r. poz. 654 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.)
k.m.	– ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2023 r. poz. 1309 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.	– ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2023 r. poz. 1465 ze zm.)
k.p.a.	– ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 775 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1467 ze zm.)
k.w.	– ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2022 r. poz. 1277 ze zm.)
p.a.s.c.	– ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1378 ze zm.)
p.g.g.	– ustawa z 9.06.2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. z 2023 r. poz. 633)
p.g.k.	– ustawa z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2021 r. poz. 1990 ze zm.)

- p.p.m.** – ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 503)
- p.p.s.a.** – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 259 ze zm.)
- p.r.d.** – ustawa z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1047 ze zm.)
- pr. atom.** – ustawa z 29.11.2000 r. – Prawo atomowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 1173)
- pr. aut.** – ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2509 ze zm.)
- pr. bank.** – ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 2324 ze zm.)
- pr. not.** – ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2022 r. poz. 1799 ze zm.)
- pr. pocz.** – ustawa z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 1640 ze zm.)
- pr. pras.** – ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914)
- pr. przew.** – ustawa z 15.11.1984 r. – Prawo przewozowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 8)
- pr. rest.** – ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2309 ze zm.)
- pr. spółdz.** – ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2021 r. poz. 648 ze zm.)
- pr. tel.** – ustawa z 16.07.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 1648 ze zm.)
- pr. up.** – ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.)
- p.u.s.a.** – ustawa z 25.07.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2492 ze zm.)
- p.u.s.p.** – ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 217 ze zm.)
- p.w.k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 94 ze zm.)
- p.w.k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 297 ze zm.)
- p.w.p.** – ustawa z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2023 r. poz. 1170 ze zm.)
- rozp. nr 805/2004** – rozporządzenie (WE) nr 805/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 21.04.2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (Dz.Urz. UE L 143, s. 15, ze zm.)
- rozp. nr 1896/2006** – rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE L 399, s. 1, ze zm.)
- rozp. nr 861/2007** – rozporządzenie (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (Dz.Urz. UE L 199, s. 1, ze zm.)
- rozp. nr 4/2009** – rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 7 z 2009 r., s. 1, ze zm.)
- rozp. nr 1215/2012** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.)

- rozp. nr 606/2013** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013 z 12.06.2013 r. w sprawie wzajemnego uznawania środków ochrony w sprawach cywilnych (Dz.Urz. UE L 181, s. 4)
- rozp. nr 655/2014** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 655/2014 z 15.05.2014 r. ustanawiające procedurę europejskiego nakazu zabezpieczenia na rachunku bankowym w celu ułatwienia transgranicznego dochodzenia wierzytelności w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 189, s. 59, ze sprost.)
- rozp. nr 2019/1111** – rozporządzenie Rady (UE) nr 2019/1111 z 25.06.2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 178, s. 1)
- r.u.s.p.** – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2514 ze zm.)
- u.BFG** – ustawa z 10.06.2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji (Dz.U. z 2022 r. poz. 2253 ze zm.)
- u.b.o.p.w.** – ustawa z 18.08.2011 r. o bezpieczeństwie osób przebywających na obszarach wodnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 714)
- u.e.r.** – ustawa z 17.12.1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1251 ze zm.)
- u.d.u.r.** – ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2023 r. poz. 656)
- u.e.z.i.g.** – ustawa z 4.03.2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (Dz.U. z 2022 r. poz. 259 ze zm.)
- u.g.n.** – ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2023 r. poz. 344 ze zm.)
- u.k.s.** – ustawa z 22.03.2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 590 ze zm.)
- u.k.s.c.** – ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1144 ze zm.)
- u.k.w.h.** – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2023 r. poz. 146)
- u.o.k.h.** – ustawa z 23.10.2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym (Dz.U. z 2023 r. poz. 152)
- u.o.p.** – ustawa z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2022 r. poz. 465 ze zm.)
- u.o.p.l.** – ustawa z 21.06.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 725)
- u.o.ż.e.** – ustawa z 20.02.2015 r. o odnawialnych źródłach energii (Dz.U. z 2023 r. poz. 1436 ze zm.)
- u.p.e.a.** – ustawa z 17.06.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 2022 r. poz. 479 ze zm.)
- u.PGRP** – ustawa z 15.12.2016 r. o Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2023 r. poz. 1109)

u.p.g.	– ustawa z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1212)
u.w.r.n.	– ustawa z 9.06.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. poz. 1700 ze zm.)
u.p.n.o.t.h.	– ustawa z 8.03.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 711)
u.p.o.z.p.	– ustawa z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2022 r. poz. 1689)
u.p.p.	– ustawa z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 437)
u.p.p.p.	– ustawa z 19.12.2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz.U. z 2023 r. poz. 30 ze zm.)
u.p.p.p.k.	– ustawa z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2023 r. poz. 1185 ze zm.)
u.p.pol.	– ustawa z 27.06.1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1215)
u.p.r.p.p.	– ustawa z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2023 r. poz. 1545 ze zm.)
u.p.z.p.	– ustawa z 29.01.2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1605 ze zm.)
u.r.lok.	– ustawa z 15.09.2000 r. o referendum lokalnym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1317 ze zm.)
u.r.o.	– ustawa z 14.03.2003 r. o referendum ogólnokrajowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 851 ze zm.)
u.r.t.	– ustawa z 29.12.1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 2022 r. poz. 1722 ze zm.)
u.s.e.	– ustawa z 22.07.2006 r. o spółdzielni europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2043 ze zm.)
u.s.m.	– ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 438)
ustawa o KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 685 ze zm.)
ustawa o NBP	– ustawa z 29.08.1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U. z 2022 r. poz. 2025 ze zm.)
ustawa o SN	– ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1093 ze zm.)
u.s.z.p.p.	– ustawa z 25.09.1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz.U. z 2015 r. poz. 1543)
u.w.l.	– ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048 ze zm.)
u.w.r.	– ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2023 r. poz. 1426 ze zm.)
u.z.r.	– ustawa z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz.U. z 2018 r. poz. 2017 ze zm.)
u.z.s.	– ustawa z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz.U. z 2021 r. poz. 170 ze zm.)

Inne skróty

CEIDG	– Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej
ENZ	– Europejski Nakaz Zabezpieczenia
HLA	– ludzkie antygeny leukocytarne (ang. Human leukocyte antigens)
KRS	– Krajowy Rejestr Sądowy
k.w.	– księga wieczysta
UE	– Unia Europejska
RP	– Rzeczpospolita Polska
MSiG	– Monitor Sądowy i Gospodarczy
nb	– numer boczny
PiP	– Państwo i Prawo
PKW	– Państwowa Komisja Wyborcza
PPC	– Polski Proces Cywilny
RP	– Rzeczpospolita Polska

Artykuły przytoczone bez wskazania aktu prawnego oznaczają artykuły k.p.c. (cyfry arabskie) albo artykuły p.w.k.p.c. (cyfry rzymskie).

PRZEDMOWY

PRZEDMOWA DO XIV WYDANIA

Poprzednie wydanie podręcznika ukazało się trzy lata temu. Poczynając od IV wydania tego podręcznika z 1995 r., w każdej przedmowie jego kolejnej edycji wskazuje się na liczne i głębokie zmiany postępowania cywilnego, odnoszące się nie tylko do Kodeksu postępowania cywilnego, lecz także do innych ustaw dotyczących tego postępowania. Nie inaczej było w tych trzech ostatnich latach. Zachowują zatem aktualność poczynione w przedmowach do poprzednich wydań tego podręcznika stwierdzenia, że postępowanie cywilne w tym ostatnim okresie „zostało dotknięte prawdziwym zalewem nowelizacji”, „padło ofiarą nowego ustawodawstwa” albo że „zalała je fala nowego ustawodawstwa”. Nie bez racji zatem w piśmiennictwie prawniczym podnosi się ostatnio, że „Kodeks postępowania cywilnego stał się dwutygodnikiem”. Większą rangę mają natomiast formułowane w doktrynie uwagi krytyczne co do merytorycznych zmian tego Kodeksu. Kazuistyka i zastanawiająca obszerność nowych przepisów, brak należytej ich synchronizacji z innymi unormowaniami – dawnymi i nowymi, naruszanie wręcz podstawowych zasad postępowania cywilnego wraz z deformacją wielu klasycznych instytucji prawa procesowego, to tylko niektóre z zarzutów stawianych ostatnim nowelizacjom Kodeksu postępowania cywilnego. Wszystkie takie zmiany spowodowały istotną dezintegrację Kodeksu postępowania cywilnego oraz znaczące obniżenie jego rangi w systemie aktów prawnych. W rezultacie Kodeks ten stał się aktem prawnym pozbawionym w dużej części użyteczności praktycznej, głównie ze względu na daleko idące rozbieżności interpretacyjne zawartych w nim przepisów. Taki stan rzeczy z pewnością określa się w literaturze prawa procesowego cywilnego mianem „upadku” Kodeksu postępowania cywilnego.

Każda z ostatnich nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego zmusza każdorazowo przy opracowaniu kolejnych wydań podręcznika do trudnego (ze względu na brak należytej klarowności nowych unormowań) oraz żmudnego dostosowania nowych tekstów do tekstów istniejących. Czyni się to zazwyczaj w dużym pośpiechu motywowanym względami wydawniczymi. Nie pozostaje to bez wpływu na treść niektórych przyjętych w podręczniku sformułowań i rozwiązań.

W niniejszym wydaniu podręcznika uwzględniono liczne i niekiedy szeroko zakrojone zmiany Kodeksu postępowania cywilnego zaszcze w drugiej połowie 2020 r. oraz w latach 2021–2023. Dotyczy to przede wszystkim zmian dokonanych ustawą z 9.03.2023 r. (Dz.U. poz. 614), która weszła w życie 1.07.2023 r., oraz ustawą z 7.07.2023 r. (Dz.U. poz. 1860), która częściowo wejdzie w życie 28.09.2023 r. i 14.03.2024 r.

Łódź, sierpień 2023 r.

Andrzej Marciniak

PRZEDMOWA DO XIII WYDANIA

Od poprzedniego wydania podręcznika minęły cztery lata. W tym czasie postępowanie cywilne załala fala nowego ustawodawstwa, odnosząca się nie tylko do Kodeksu postępowania cywilnego, lecz także do licznych innych ustaw dotyczących tego postępowania. Zasadnicze znaczenie w tym zakresie miały ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.) oraz z 13.02.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 288 ze zm.). Dodać do tego należy nowe ustawy z 22.03.2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 121 ze zm.) oraz z 28.02.2018 r. o kosztach komorniczych (Dz.U. z 2019 r. poz. 2363 ze zm.).

Przyjęte w tych nowelizacjach nowe unormowania były liczne i dotknęły prawie wszystkich rodzajów postępowania cywilnego, a zwłaszcza postępowania rozpoznawczego i egzekucyjnego. Na szczególną uwagę zasługuje wprowadzenie do Kodeksu postępowania cywilnego instytucji nadużycia prawa procesowego, odstąpienie od obowiązku stosowania formularzy w procesie, określenie nowych zasad doręczania pism sądowych i procesowych, przekształcenie zasad koncentracji materiału procesowego, modyfikacja przesłanek dopuszczalności apelacji i przebiegu postępowania apelacyjnego, wprowadzenie postępowania przygotowawczego oraz dwóch postępowań odrębnych w procesie, a mianowicie: postępowania w sprawach gospodarczych i postępowania w sprawach własności intelektualnej.

Wspomniane zmiany postępowania cywilnego spowodowały częściową dezaktualizację dotychczasowych wydań podręcznika i zrodziły potrzebę opracowania nowego wydania. Zmiany te zostały uwzględnione przy redagowaniu tego wydania książki w koniecznym, lecz nie zawsze w pełnym zakresie ze względu na zarysowy charakter podręcznika. W rezultacie niektóre jego partie uległy pewnym modyfikacjom, inne zaś zostały napisane od nowa.

Możliwie wyczerpująco wskazane zostały w podręczniku zasadnicze przepisy nie tylko głównej ustawy regulującej postępowanie cywilne, jaką jest Kodeks postępo-

wania cywilnego lecz także innych ustaw, a niekiedy również aktów wykonawczych. Przy korzystaniu z podręcznika jednocześnie sięganie do tych przepisów jest nie tylko wskazane, lecz także wręcz niezbędne. Powiązania pomiędzy niektórymi zagadnieniami zostały zaznaczone przez odesłanie do innych, odpowiednich fragmentów książki.

W wydaniu obecnym został uwzględniony stan prawny na 1.07.2020 r.

Jurata, lipiec 2020 r.

Andrzej Marciniak

PRZEDMOWA DO XII WYDANIA

Dwa lata, które upłynęły od poprzedniego wydania podręcznika, były znaczone bardzo licznymi, szeroko niekiedy zakrojonymi zmianami prawa postępowania cywilnego. Dość powiedzieć, że w latach 2014–2015 tylko Kodeks postępowania cywilnego, stanowiący główny akt prawny regulujący to postępowanie, uległ prawie trzydziestu nowelizacjom. Jedynie niektóre z nich dotyczyły wyłącznie albo częściowo kodeksu jako takiego, pozostałe natomiast – regulując w zasadzie materię inną niż objęta kodeksem – zawierały również przepisy zmieniające ten ostatni. Oprócz tego zostało wydanych wiele innych ustaw wprowadzających znaczące zmiany w takich rodzajach postępowania cywilnego jak postępowania nieprocesowe i egzekucyjne. W miejsce dotychczasowego postępowania układowego wprowadzono postępowanie restrukturyzacyjne. Nowelizacje Kodeksu postępowania cywilnego dokonane w latach 2014–2015 były przy tym zróżnicowane co do swego zakresu. Zasadniczo zmierzały one w kierunku rozwoju alternatywnych w stosunku do sądowego postępowania cywilnego sposobów rozwiązywania sporów cywilnych, dalszej elektronizacji postępowania cywilnego oraz harmonizacji Kodeksu postępowania cywilnego z przepisami prawa europejskiego.

Wskazane zmiany prawa postępowania cywilnego spowodowały częściową dezaktualizację dotychczasowych wydań podręcznika i zrodziły potrzebę opracowania wydania nowego. Zmiany te zostały uwzględnione przy redagowaniu tego wydania książki w koniecznym, lecz nie zawsze w pełnym zakresie. W rezultacie niektóre jej partie uległy pewnym modyfikacjom, inne zaś zostały napisane od nowa, z uwzględnieniem także tych nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego, które będą wchodzić w życie sukcesywnie w następnych dniach 2016 r. Modyfikacjom uległy też – będące owocem nowych przemyśleń – ujęcia pewnych zagadnień (np. systematyka środków zaskarżenia).

Andrzej Marciniak, Ireneusz Kunicki

PRZEDMOWA DO XI WYDANIA

Straciliśmy Mistrza i Przyjaciela

W dniu 4.11.2013 r. zmarł w wieku 90 lat prof. zw. dr hab. Witold Broniewicz, emerytowany Profesor Uniwersytetu Łódzkiego. Odszedł od nas wybitny uczony i znawca prawa postępowania cywilnego, ceniony pedagog i nauczyciel wielu pokoleń prawników. Jedną z najważniejszych publikacji Profesora jest obszerny podręcznik akademicki *Postępowanie cywilne w zarysie*, który doczekał się dziesięciu wydań (wydanie pierwsze – 1973 r., wydanie dziesiąte – 2008 r.). Podręcznik ten powstał z wykładów prowadzonych przez Profesora na Uniwersytecie Łódzkim. Opracowanie to obejmuje usystematyzowany całokształt polskiego postępowania cywilnego i należy do czołowej pozycji polskiej literatury postępowania cywilnego. Oprócz niewątpliwych walorów dydaktycznych wymieniony podręcznik jest bowiem dziełem o znaczących wartościach teoretycznych.

Postępujący wraz z wiekiem upadek sił nie pozwolił Profesorowi przygotować jedenastego wydania wymienionego podręcznika, mimo pilnej potrzeby i dużego zapotrzebowania ze strony studentów i praktyków prawa na taką publikację, uwzględniającą liczne zmiany, jakim prawo postępowania cywilnego uległo w ostatnich latach. Z tych względów, dzięki uprzejmej zgodzie Profesora Witolda Broniewicza, podjęliśmy się zadania przygotowania nowej wersji podręcznika, wprowadzając do jego treści wiele zmian i uaktualnień, wynikających głównie z nowego ustawodawstwa z zakresu postępowania cywilnego oraz sugestii Profesora, będących wynikiem Jego doświadczeń dydaktycznych i przemyśleń teoretycznych. W rezultacie niektóre partie podręcznika uległy pewnym modyfikacjom, inne zaś zostały napisane od nowa. Staraliśmy się przy tym zachować w możliwie najszerszym zakresie pierwotny kształt podręcznika nadany mu przez Profesora w dziesiątym wydaniu, zwłaszcza w jego warstwie koncepcyjnej i teoretycznej.

Niniejsze wydanie podręcznika Profesora Witolda Broniewicza uwzględnia liczne i niekiedy głębokie zmiany ustawodawstwa zaszłe w latach 2008–2013. Przy zachowaniu dotychczasowego układu podręcznika jego obecna treść wykazuje pewne, niekiedy tylko istotne różnice w porównaniu z treścią jego poprzedniego wydania.

Andrzej Marciniak, Ireneusz Kunicki

PRZEDMOWA DO X WYDANIA

Ukazanie się dziesiątego, a w upływającym trzyleciu trzeciego wydania podręcznika powinno z pewnością sprawić satysfakcję autorowi. W danym wypadku uczucie to ma jednak charakter połowiczny. Polskie postępowanie cywilne już w dawniej-

szym okresie zostało dotknięte prawdziwym zalewem nowelizacji dotyczącego go ustawodawstwa (patrz przedmowa do wydania VI). Zalew ten trwał i później, aby w latach bezpośrednio poprzedzających opublikowanie niniejszego wydania osiągnąć apogeum. Zmuszało to każdorazowo, przy opracowywaniu kolejnych wydań, do żmudnego dostosowywania nowych tekstów do tekstów istniejących. Przyjęte zaś w kolejnych nowelizacjach nowe unormowania były nie tylko liczne, ale nie zawsze szczęśliwe w swej treści czy też w zapewnieniu należytej synchronizacji z innymi unormowaniami – dawnymi i nowymi. Niekiedy też naruszały one wręcz podstawowe zasady postępowania cywilnego. Wspomniane unormowania zostały, rzecz jasna, uwzględnione przy redagowaniu niniejszego wydania podręcznika w koniecznym, lecz nie zawsze w pełnym zakresie. Zdawać sobie bowiem trzeba sprawę z tego, że podręcznik ze względu na swój zarysowy charakter, może zawierać przytoczenie treści unormowań jedynie w określonych granicach (niemożliwe jest przytoczenie w nim pełnej treści wszystkich przepisów z zakresu danej dyscypliny, zwłaszcza jeżeli jest nią postępowanie cywilne, uregulowane zarówno najdłuższym w prawie polskim kodeksem, jak i wieloma innymi ustawami, zob. s. 27), z drugiej zaś strony powinien posiadać odpowiednią warstwę historyczną i teoretyczną. Ta ostatnia została w niniejszym wydaniu podręcznika nieco rozszerzona.

Podobnie jak przy poprzednich wydaniach, również w przygotowaniu wydania niniejszego wielką pomoc okazał Pan Doktor Ireneusz Kunicki, który zaktualizował także sporządzony przez siebie i podnoszący wydatnie wartość podręcznika obszerny skorowidz rzeczowy. Wyrażam Mu moją głęboką wdzięczność.

Witold Broniewicz

PRZEDMOWA DO IX WYDANIA

Wyczerpanie poprzedniego wydania podręcznika oraz zaszłe w międzyczasie bardzo liczne i obszerne zmiany ustawodawcze zmusiły mnie do przygotowania wydania nowego. Również i tym razem w pracach nad podręcznikiem brał w szerokim zakresie udział Pan Doktor Ireneusz Kunicki, któremu pragnę wyrazić moje najgłębsze podziękowanie.

Witold Broniewicz

PRZEDMOWA DO VIII WYDANIA

Sześćoletni okres, jaki upłynął od poprzedniego wydania mojego podręcznika, znaczony był licznymi, szeroko niekiedy zakrojonymi zmianami prawa postępowania cywilnego. Spowodowało to dezaktualizację dotychczasowych wydań i zrodziło

potrzebę opracowania wydania nowego. Zgłaszanych w tym względzie z różnych stron zapytaniom, postulatam i ponagleniom nie mogłem, niestety, uczynić zadość, gdyż stały temu na przeszkodzie wciąż nowe inicjatywy legislacyjne odnoszące się nie tylko do Kodeksu postępowania cywilnego, lecz także do licznych innych ustaw dotyczących tego postępowania. Doszedłszy jednak do wniosku, że w chwili obecnej groźba tego rodzaju uległa zasadniczemu zmniejszeniu, podjąłem pracę nad niniejszym wydaniem podręcznika. Konieczność prowadzenia tych prac w dużym pośpiechu, nie zawsze należyta klarowność nowych (a niekiedy i dawniejszych) unormowań i zastanawiająca niekiedy długość tychże musiały z konieczności wpłynąć na postać podręcznika i treść niektórych przyjętych w nim rozwiązań. Redukcji uległa też liczba przypisów, a to z uwagi na istniejące możliwości informacyjne, które w stopniu o wiele wyższym mogą zapewnić wiadomości o istniejącym piśmiennictwie. Niektóre z przypisów wykorzystałem do poczynienia krytycznych uwag co do pewnych unormowań ustawowych. Pominięty został też dział poświęcony postępowaniu upadłościowemu, jednak w wielu miejscach przytoczyłem wiadomości dotyczące tego postępowania.

Przygotowanie nowego wydania podręcznika w czasie, w jakim nastąpiło, byłoby niemożliwe bez udziału Pana Doktora Ireneusza Kunickiego, który nie żałując czasu ani wysiłku, sporządził zestaw zaktualizowanych ustaw szczególnych wykorzystanych w podręczniku, służył swoim zdaniem w licznych dyskusjach merytorycznych o przyjętych w podręczniku rozwiązaniach oraz czuwał nad stroną techniczną przygotowanego dla Wydawnictwa tekstu. Składam Mu serdeczne podziękowania.

Witold Broniewicz

PRZEDMOWA DO VII WYDANIA

Niespodziewanie szybkie rozejście się poprzedniego wydania niniejszego podręcznika wywołało konieczność pospiesznego, niestety, przygotowania wydania nowego. Uwzględnione w nim zostały dość liczne – jak na tak krótki okres – zmiany ustawodawcze oraz w niezbędnym zakresie nowe piśmiennictwo i orzecznictwo Sądu Najwyższego. Modyfikacjom uległy też będące owocem nowych przemyśleń ujęcia pewnych zagadnień.

Panu Doktorowi Ireneuszowi Kunickiemu pragnę wyrazić podziękowania za wiele znaczących uwag co do treści podręcznika i pomoc w przygotowaniu jego kolejnej edycji.

Witold Broniewicz

PRZEDMOWA DO VI WYDANIA

W okresie od ukazania się poprzedniego wydania podręcznika polskie postępowanie cywilne padło ofiarą nowego ustawodawstwa. Sam tylko Kodeks postępowania cywilnego stanowiący główny akt prawny regulujący to postępowanie uległ we wspomnianym okresie dziesięciu nowelizacjom. Oprócz tego wydanych zostało kilkanaście ustaw wprowadzających poważne zmiany przede wszystkim w takich rodzajach postępowania cywilnego, jak: nieprocesowe, egzekucyjne i upadłościowe. Spowodowało to konieczność nowego ujęcia przedstawionych w podręczniku zagadnień, przy jednoczesnym rozszerzeniu ich liczby w porównaniu z wydaniem poprzednim.

Podręcznik w obecnym wydaniu ma na celu dać aktualny, zarysowo pełny i w miarę możliwości przystępny obraz polskiego postępowania cywilnego. W szczególności, co wypada zaznaczyć, podręcznik w tym wydaniu zawiera po raz pierwszy, o ile chodzi o literaturę przedmiotu, omówienie wyczerpującej listy spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym na mocy innych ustaw niż Kodeks postępowania cywilnego (rozdział XX). Treść obecnego wydania daje przy tym wyraz nowym przymysłom i koncepcjom teoretycznym. W wydaniu obecnym został uwzględniony stan prawny na 1.03.1998 r.

Witold Broniewicz

PRZEDMOWA DO V WYDANIA

Szybkie rozejście się IV wydania niniejszego podręcznika z 1995 r., jak również jego znaczna dezaktualizacja wywołana późniejszymi zmianami ustawodawstwa, a przede wszystkim wejściem w życie ustawy z 1.03.1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw skłoniły mnie do przygotowania kolejnego wydania. Uwzględnia ono nie tylko wspomniane zmiany ustawodawcze według stanu na dzień 1.07.1996 r. oraz nowe publikacje, lecz także dalsze przemyślenia. Do tekstu wprowadzono też konieczne poprawki i modyfikacje.

Witold Broniewicz

PRZEDMOWA DO IV WYDANIA

Niniejsze wydanie mojego podręcznika ukazuje się w dwanaście lat po wydaniu poprzednim z 1983 r. Zaszło w tym czasie bardzo liczne i głębokie niekiedy zmiany

ustawodawstwa, dalsze doświadczenia dydaktyczne i przemyślenia, a także rozszerzona objętość podręcznika sprawiły, iż przy zachowaniu dawnego układu obecna jego treść wykazuje zasadnicze różnice w porównaniu z treścią tamtego wydania. Jest to zatem podręcznik nowy, nie tylko z racji daty swojego ukazania się i numeru wydania, lecz również z uwagi na wprowadzone do niego wspomniane zmiany treściowe.

W miarę możliwości dążyłem do zachowania w podręczniku należytego i wyrównanego stopnia szczegółowości, poświęcając jednak szerszą niekiedy uwagę zagadnieniom o istotniejszym znaczeniu teoretycznym czy praktycznym. Powiązania zachodzące między określonymi zagadnieniami starałem się zaznaczyć przez odesłanie w danym miejscu do innych odpowiednich paragrafów podręcznika. W skromnym i niezbędnym jedynie zakresie podane są w podręczniku przykłady ilustrujące pewne kwestie. Właściwym bowiem miejscem ku temu są ćwiczenia i seminaria, żeby nie wspomnieć już o tym, że przykładów takich dostarczać może bieżące orzecznictwo i literatura. Możliwie wyczerpująco wskazane są w podręczniku zasadnicze przepisy nie tylko głównej ustawy regulującej postępowanie cywilne, jaką jest Kodeks postępowania cywilnego, ale także innych ustaw, a niekiedy także aktów wykonawczych. Przy korzystaniu z podręcznika jednocześnie sięganie do tych przepisów jest nie tylko wskazane, ale wręcz niezbędne.

Podręcznik powstał z wykładów prowadzonych przeze mnie od wielu lat na Uniwersytecie Łódzkim, z którym jestem związany od samego niemal jego początku. Pragnąlbym to nowe wydanie podręcznika, ukazujące się w jubileuszowym, pięćdziesiątym roku istnienia Uniwersytetu, zadedykować mu jako skromny wyraz tych związków. W podręczniku uwzględniony został stan prawny na 31.08.1995 r.

Witold Broniewicz

WSTĘP

§ 1. Pojęcie i nazwa postępowania cywilnego

 Postępowanie cywilne jest prawnie zorganizowanym działaniem ludzkim służącym załatwianiu spraw cywilnych. Przez załatwianie spraw cywilnych należy rozumieć rozpoznawanie tych spraw, przymusowe wykonywanie orzeczeń sądowych i innych aktów w tych sprawach oraz dokonywanie innych czynności w tychże sprawach (zob. § 6). Co do pojęcia sprawy cywilnej, zob. § 7.

 Praźródłem terminu „postępowanie” jest łacińskie słowo *processus*, którego w znaczeniu prawnym, tj. na oznaczenie postępowania sądowego, zaczęto, z dodaniem przymiotnika *iudiciarius* (stąd termin *processusiudiciarius*), używać w średniowieczu w prawie włosko-kanonicznym. W dawnym polskim prawie sądowym, obok łacińskiego terminu *processusiudiciarius*, używano na określenie postępowania sądowego takich terminów polskich, jak: „prza”, „proces” i „postępek sądowy”. W XIX w. wszedł w życie, zwłaszcza na terenie Królestwa Polskiego, termin „postępowanie cywilne”. W szczególności terminu tego używano w polskich tłumaczeniach francuskiego Kodeksu postępowania cywilnego (*code de procédure civile*) z 1806 r., który w 1808 r. został wprowadzony w Księstwie Warszawskim i obowiązywał w Królestwie Polskim do roku 1875. Jednakże w dalszym ciągu używano powszechnie w języku prawniczym takich terminów, jak „proces cywilny” i „procedura cywilna”. Taki stan rzeczy przetrwał do połowy ubiegłego stulecia. Aczkolwiek ustawodawstwo polskie już w 1930 r. określiło zasadniczą ustawę regulującą postępowanie cywilne mianem Kodeksu postępowania cywilnego, to jednak w dalszym ciągu używany był w języku prawniczym, i to na określenie wszystkich postępowań regulowanych w tym Kodeksie (postępowanie sporne, egzekucyjne i zabezpieczające), termin „proces cywilny”, a niekiedy „procedura cywilna”.

Ten stan rzeczy został ostatecznie przezwyciężony w latach pięćdziesiątych XX w., w których zapanował niepodzielnie termin „postępowanie cywilne”. Terminem „proces cywilny” zaczęto określać – zgodnie z terminologią ustawową – jedynie zasadniczy tryb postępowania rozpoznawczego, jakim było postępowanie sporne uregulowane

w części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r. Obecnie obowiązujący Kodeks postępowania cywilnego postępowanie to określa terminem „proces” (art. 13, nagłówek księgi pierwszej części pierwszej). W celu bliższego oznaczenia, o jaki proces chodzi, dodaje się w języku prawniczym do tego terminu słowo „cywilny”.

§ 2. Rodzaje postępowania cywilnego

- 2 1. **Postępowanie cywilne nie ma charakteru jednolitego, obejmuje bowiem wiele postępowań, a mianowicie:**
 - a) proces,
 - b) postępowanie nieprocesowe,
 - c) postępowanie zabezpieczające,
 - d) postępowanie egzekucyjne,
 - e) postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt,
 - f) postępowanie w sprawie ustalenia uznania orzeczeń sądów państw obcych,
 - g) postępowanie upadłościowe,
 - h) postępowanie restrukturyzacyjne,
 - i) postępowanie przed sądem polubownym.
- 3 2. **W ramach procesu można wyróżnić:**
 - a) postępowanie zwykle służące rozpoznawaniu spraw, które nie podlegają rozpoznaniu w postępowaniach odrębnych bądź które przeszły do niego z tych postępowań (zob. § 123),
 - b) dziewiętnaście postępowań odrębnych, z których każde służy rozpoznawaniu spraw określonego rodzaju i uregulowane jest przepisami jego tylko dotyczącymi oraz przepisami o postępowaniu zwykłym (zob. § 9 i rozdz. XVII),
 - c) postępowanie pojednawcze, które służy ugodowemu załatwianiu spraw przed ich ewentualnym skierowaniem do rozpoznania w postępowaniu zwykłym albo w określonym postępowaniu odrębnym (zob. § 82),
 - d) postępowanie mediacyjne, które służy ugodowemu załatwianiu spraw przed mediatorem na mocy umowy stron albo skierowania sądowego (zob. § 82 ad 3, nb 326).
- 4 3. **W ramach postępowania nieprocesowego można wyróżnić:**
 - a) postępowanie zwykle regulowane przepisami ogólnymi o postępowaniu nieprocesowym (art. 506–525), przepisami tytułu wstępnego (art. 1–13) i odpowiednio przepisami o procesie (art. 13 § 2),
 - b) wiele postępowań odrębnych, z których każde ma zastosowanie w sprawach określonego rodzaju, regulowane jest zaś, poza przepisami wskazanymi pod lit. a, także przepisami szczególnymi zawartymi bądź w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 526–694⁸), bądź też w innych ustawach. Dotyczy to większości postępowań należących do postępowania nieprocesowego (zob. rozdz. XX i XXI).

4. W ramach postępowania egzekucyjnego można wyróżnić:

5

- a) postępowanie o nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności, czyli tzw. postępowanie klauzulowe (art. 776–795, zob. § 174),
- b) postępowanie o wydanie zaświadczenia europejskiego tytułu egzekucyjnego (art. 795¹–795⁵),
- c) postępowanie o stwierdzenie wykonalności europejskiego nakazu zapłaty (art. 795⁶–795⁷),
- d) postępowanie o wydanie zaświadczenia dotyczącego orzeczenia wydanego w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń (art. 795⁸–795⁹),
- e) postępowanie o wydanie zaświadczenia dotyczącego orzeczeń, ugód i innych tytułów egzekucyjnych w sprawach cywilnych i handlowych (art. 795¹⁰–795¹¹),
- f) postępowanie o wydanie zaświadczenia dotyczącego orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej (art. 795^{11a}–795^{11c}),
- g) postępowanie o wydanie wyciągów z orzeczeń, ugód i innych tytułów egzekucyjnych w sprawach alimentacyjnych (art. 795¹²–795¹³),
- h) postępowanie o wydanie zaświadczenia dotyczącego orzeczeń obejmujących środki ochrony w sprawach cywilnych (art. 795¹⁴–795¹⁷),
- i) postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności orzeczeniom sądów państw obcych, rozstrzygnięciom innych organów takich państw oraz ugodom zawartym przed takimi sądami i organami lub przez nie zatwierdzonymi (art. 1150–1152, zob. § 175),
- j) właściwe postępowanie egzekucyjne (art. 796–1088, zob. § 180–196),
- k) postępowanie podziałowe, czyli dotyczące podziału sumy uzyskanej z egzekucji (art. 1023–1040¹, zob. § 197).

! 5. Wśród postępowań cywilnych szczególnie istotne znaczenie ma proces i postępowanie egzekucyjne.

6

Proces jest głównym trybem postępowania cywilnego, co przejawia się tym, że:

- a) jest on zasadniczym trybem postępowania rozpoznawczego przed sądem powszechnym, ponieważ ustawa przekazuje sprawy cywilne do rozpoznawania w trybie procesu w sposób generalny, podczas gdy do rozpoznania w innych trybach przekazuje te sprawy w sposób szczególny (art. 13 § 1),
- b) przepisy o procesie stosuje się odpowiednio w innych postępowaniach cywilnych uregulowanych zarówno w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 13 § 2), jak i innych ustawach (zob. rozdz. XX i XXI oraz art. 35, 37, 58, 229, 381 pr. up., art. 92, 221, 260, 269 pr. rest.), a także w innych postępowaniach niż cywilne, jak np. postępowanie przed sądami administracyjnymi (zob. § 10 *in fine*) czy postępowanie przed Trybunałem Konstytucyjnym (art. 36 ustawy z 30.11.2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym¹).

¹ Dz.U. z 2019 r. poz. 2393.

Postępowanie egzekucyjne służy przymusowemu wykonywaniu rozstrzygnięć powstałych w postępowaniach cywilnych toczących się przed sądami powszechnymi, jak również w postępowaniu przed sądem polubownym, w postępowaniu pojednawczym w sprawach z zakresu prawa pracy, a także w postępowaniu karnym (zob. § 11, 12 pkt I, § 172–174).

- 7 6. Z punktu widzenia celu postępowania cywilnego należy rozróżnić **postępowanie rozpoznawcze i postępowanie wykonawcze**. Postępowanie rozpoznawcze ma na celu ustalenie istnienia albo nieistnienia normy prawnej indywidualno-konkretnej, natomiast postępowanie wykonawcze ma na celu przymusowe urzeczywistnienie tej normy (zob. § 6 i 164).

Trybami postępowania rozpoznawczego są przede wszystkim proces i postępowanie nieprocesowe, a poza tym: postępowanie zabezpieczające, postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt i postępowanie w sprawie ustalenia uznania orzeczeń sądów państw obcych. Postępowaniem rozpoznawczym jest również postępowanie przed sądem polubownym (zob. dział IV).

Do postępowań wykonawczych należy przede wszystkim postępowanie egzekucyjne, z tym że objęte nim postępowania o nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności mają charakter postępowań rozpoznawczych; są nimi także inne postępowania wykonawcze (art. 578¹ i art. 743 § 2). Postępowania upadłościowe i restrukturyzacyjne mają charakter mieszany: rozpoznawczo-wykonawczy.

- 8 7. W każdym toczącym się postępowaniu występuje zawsze **postępowanie główne**, zwane przez ustawę postępowaniem w sprawie (por. art. 359 i 394 § 1), i mogą występować **postępowania wypadkowe** (incydentalne) oraz **postępowania uboczne**.

 Postępowanie główne ma na celu załatwienie sprawy cywilnej, w której zostało wszczęte.

 Postępowanie wypadkowe ma na celu rozstrzygnięcie kwestii proceduralnej, warunkującej częstokroć możliwość przeprowadzenia postępowania głównego lub ubocznego. Przykładem może być postępowanie mające na celu zbadanie, czy strona ma zdolność procesową, i służące ewentualnemu uzupełnieniu braku tej zdolności (zob. § 55), postępowanie o przywrócenie terminu (zob. § 34) czy też postępowanie ze skargi na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (zob. § 113).

 Postępowanie uboczne ma na celu rozstrzygnięcie kwestii proceduralnej związanej z postępowaniem głównym, niewarunkującej jednak możliwości jego przeprowadzenia. Przykładem może być postępowanie zabezpieczające (zob. dział IV), postępowanie o zwolnienie od kosztów sądowych (zob. § 35) czy też

postępowanie w przedmiocie nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności (zob. § 103).

§ 3. Prawo postępowania cywilnego

 1. **Postępowanie cywilne regulowane jest odrębną gałęzią prawa, którą 9**
najwłaściwiej jest określać jako prawo postępowania cywilnego. W nauce, orzecznictwie i potocznym języku prawniczym operuje się jednak dość powszechnie terminem „prawo procesowe cywilne”, w którym wyraz „procesowe” odnosi się do postępowania cywilnego w ogóle, co jest pewną reminiscencją stanu, kiedy termin „proces cywilny” używany był w znaczeniu szerszym niż przyjęte w Kodeksie postępowania cywilnego (zob. § 1).

 2. W chwili odzyskania niepodległości w 1918 r. obowiązywały na teryto- 10
rium Polski trzy ustawodawstwa z zakresu postępowania cywilnego: rosyjska ustawa postępowania cywilnego z 1864 r., niemiecki kodeks postępowania cywilnego z 1877 r. i austriacki kodeks postępowania cywilnego z 1895 r. wraz z odrębną ordynacją egzekucyjną z 1896 r. (na należących do Polski obszarach Spisza i Orawy obowiązywał węgierski kodeks postępowania cywilnego z 1911 r., w 1922 r. rozciągnięto jednak na te obszary austriackie ustawodawstwo dotyczące postępowania cywilnego). Podjęte jeszcze w 1917 r. prace nad projektem własnego kodeksu postępowania cywilnego doprowadziły do ogłoszenia w 1930 r. rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej tego Kodeksu, który obejmował tylko postępowanie sporne (proces) i miał wejść w życie 1.01.1933 r. W 1932 r. ogłoszono kolejnym rozporządzeniem Prezydenta Prawo o sądowym postępowaniu egzekucyjnym. W tymże roku dokonano połączenia obu aktów prawnych w jeden Kodeks postępowania cywilnego, który wszedł w życie w wyżej wskazanej dacie. Kodeks ten, wielokrotnie nowelizowany (w 1950 r. wydano jego tekst jednolity), obowiązywał do końca 1964 r.

Bezpośrednio po II wojnie światowej dokonano, z wykorzystaniem opracowanych przed tą wojną projektów, unifikacji postępowania niespornego (nieprocesowego), wprowadzając własne ustawodawstwo z tego zakresu, które zastąpiło ustawodawstwo pochodzące jeszcze z okresu zaborów. W latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia zostały podjęte prace nad projektem nowego Kodeksu postępowania cywilnego. Prace te doprowadziły do uchwalenia przez Sejm obecnie obowiązującego Kodeksu (ustawa z 17.11.1964 r., Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm., Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.).

W Kodeksie tym utrzymane zostały w szerokim zakresie unormowania pochodzące z dawnego kodeksu, co miało na celu zachowanie dorobku orzecznictwa i doktryny spod rządów tego ostatniego. Jednym z głównych założeń zrealizowanych w Kodeksie, wprawdzie w niezupełnym wymiarze (zob. § 130), było scalenie postępowania cywilnego przez włączenie do Kodeksu przepisów regulujących postępowanie nieprocesowe.

S Kodeks jest najobszerniejszą pod względem liczby artykułów ustawą w prawie polskim. Początkowo obejmował 1153 artykuły, obecnie zaś, w rezultacie wielokrotnych nowelizacji, obejmuje znacznie większą, a przy tym stale zmieniającą się ich liczbę. Końcowym przepisem Kodeksu jest art. 1217, co nie znaczy, że Kodeks obejmuje taką liczbę artykułów, ponieważ wiele z nich zostało uchylonych (np. art. 111–116, 417–424, 437 czy 438), po wielu artykułach zaś dodano artykuły o tym samym numerze ze znaczkami numerycznymi (np. art. 23¹ i 23², 183¹–183¹⁵ czy art. 479²⁸–479⁸⁸).

Kodeks składa się z tytułu wstępnego (art. 1–13) oraz pięciu części, z których pierwsza i czwarta dzielą się na księgi. Część pierwsza (art. 15–729), poświęcona postępowaniu rozpoznawczemu, obejmuje trzy księgi („Proces”, „Postępowanie nieprocesowe” i „Postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt”). Część druga (art. 730–757) poświęcona jest postępowaniu zabezpieczającemu, część trzecia zaś (art. 758–1088) – postępowaniu egzekucyjnemu. Część czwarta (art. 1097–1153²⁵) zawiera przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego i składa się z czterech ksiąg („Jurysdykcja krajowa”, „Immunitet sądowy i egzekucyjny”, „Postępowanie”, „Uznanie i stwierdzenie wykonalności”). Część piąta (art. 1154–1217) dotyczy sądu polubownego (arbitrażu).

Kodeks jest podstawowym źródłem prawa postępowania cywilnego. Prawo to jest jednak zawarte także w wielu innych ustawach, które będą wskazywane we właściwych miejscach.

- 11 **3. Literatura prawa postępowania cywilnego** jest bardzo obszerna. Dotyczy to w szczególności literatury niemieckiej i włoskiej, a także hiszpańsko- i portugalskojęzycznej. Również literatura polska, poczynając od początków XVII w., poprzez okres zaborów, aż do chwili obecnej, może się poszczycić niezwykle bogatym, zarówno pod względem ilościowym, jak i z uwagi na swój poziom, dorobkiem. Należy zaznaczyć, że literatura z dziedziny postępowania cywilnego obejmuje opracowania dotyczące praktyki i dydaktyki, a także poświęcone zagadnieniom teoretycznym, w które nauka tego postępowania w sposób szczególny obfituje.
- 12 **4. Jednym z najistotniejszych zagadnień dotyczących prawa postępowania cywilnego jest zagadnienie stosunku zachodzącego między tym prawem a prawem materialnym.** Zagadnieniem tym interesuje się zarówno ogólna teoria prawa, jak i teoria prawa cywilnego, w szczególności jednak sposób eksponowane jest ono w teorii postępowania cywilnego, która stworzyła w tym względzie obszerną literaturę reprezentującą różnorakie ujęcia. Przyczyną tego jest okoliczność, iż rozróżnienie prawa postępowania cywilnego i prawa materialnego uzasadnione jest istnieniem rzeczownego postępowania. W braku bowiem postępowania cywilnego nie byłoby podstaw do wspomnianego rozróżnienia. Innymi słowy, o prawie materialnym można mówić tylko z punktu widzenia postępowania. Dlatego też ani w ustawodawstwie cywilnym,

ani w poświęconej mu doktrynie nie określa się prawa cywilnego jako prawa materialnego, nie ma bowiem ku temu potrzeby. Dopiero ustawodawstwo dotyczące postępowania cywilnego, a w ślad za nim poświęcone mu doktryna i orzecznictwo wprowadzają pojęcie prawa materialnego. W szczególności o prawie tym mowa jest w art. 398³ § 1 pkt 1, art. 398¹⁶ i 505⁹ § 1¹ pkt 1. W świetle tych przepisów prawem materialnym jest prawo, które sąd stosuje, orzekając co do istoty sprawy.

 Prawo postępowania cywilnego jest **prawem instrumentalnym**, tj. prawem służącym urzeczywistnieniu czy tylko ustaleniu prawa materialnego w ujęciu indywidualno-konkretnym (zob. § 7). Niewłaściwe natomiast jest określanie prawa postępowania jako prawa formalnego, zwłaszcza w zestawieniu tego prawa z prawem materialnym. Niewłaściwe jest też traktowanie norm prawa postępowania jako norm o charakterze formalnym, a wszystkich opartych na tych normach zarzutów jako zarzutów formalnych (np. art. 221, 222, zob. § 76). Normy formalne, tj. takie, które regulują formę czynności postępowania (zob. § 29), występują bowiem zarówno w prawie materialnym (np. art. 73–81, 158, 720, 949–958 k.c.), jak i w prawie postępowania (np. art. 126, 130 § 1, art. 158, 187, 210 § 1, art. 325, 797), nie wyczerpują jednak, a nawet nie stanowią większości norm tego ostatniego. Dlatego też normy prawa postępowania należy, w nawiązaniu do wskazanego wyżej charakteru tego prawa, określać jako normy instrumentalne, nazwę „zarzuty formalne” stosować zaś tylko do takich zarzutów, które dotyczą niezachowania formy określonych czynności postępowania, np. formy pisma procesowego (zob. § 30). Wszystkie zaś zarzuty dotyczące prawa postępowania, nie wyłączając zarzutów formalnych, należy określać jako zarzuty procesowe.

 5. Oprócz prawa postępowania i prawa materialnego można w tej samej płaszczyźnie podziału wyróżnić trzeci rodzaj prawa, na którego określenie w nauce polskiej został przyjęty termin „**prawo jurysdykcyjne**”². Prawo to usytuowane jest we wspomnianej płaszczyźnie podziału między prawem postępowania i prawem materialnym. Reguluje ono przesłanki, przy których istnieniu albo nieistnieniu (przesłanki pozytywne i negatywne) dopuszczalne jest w prawidłowo wszczętym i przeprowadzonym postępowaniu rozstrzygnięcie na podstawie prawa materialnego o przedmiocie postępowania. W nawiązaniu do nazwy prawa, o którym mowa, można te przesłanki nazwać przesłankami jurysdykcyjnymi. Problematyka ich występuje w pełnej wyrazistości w głównym postępowaniu cywilnym, jakim jest proces, co nie znaczy, że nie odnosi się odpowiednio również do innych postępowań cywilnych. Przesłankami jurysdykcyjnymi w procesie są wszystkie przesłanki zasadności powództwa, poza przesłanką materialną (zob. § 94). Dzielą się one na przesłanki pozytywne i negatywne. Odpowiednio do tego zarzuty dotyczące braku pozytywnych

13

² H. Trammer, *O właściwe miejsce dla „czystych” norm materialnego prawa cywilno-jurysdykcyjnego*, „Przegląd Notarialny” 1949/1–2; W. Broniewicz, *Warunki uwzględnienia powództwa*, PiP 2003/3, s. 32 i cyt. tam literatura.

albo istnienia negatywnych przesłanek jurysdykcyjnych można określić jako zarzuty jurysdykcyjne (zob. § 76 pkt 1 ad bb, nb 289). Błędne oddalenie powództwa przez sąd pierwszej instancji z powodu braku pozytywnej albo istnienia negatywnej przesłanki jurysdykcyjnej brane jest przez sąd drugiej instancji pod rozprawę z urzędu przy rozpoznawaniu apelacji i prowadzi do uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania spraw sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (zob. § 107 pkt 8, nb 418). W razie prawomocnego oddalenia powództwa z powodu braku pozytywnej albo istnienia negatywnej przesłanki jurysdykcyjnej powaga rzeczy osądzonej wyroku polega na wiążącym ustaleniu tego braku albo istnienia (zob. § 105).

§ Pograniczny charakter prawa jurysdykcyjnego sprawia, że przepisy z jego zakresu znajdują się zarówno w Kodeksie postępowania cywilnego (np. art. 189, 618 § 3, art. 667 § 2, art. 935 § 1 zdanie drugie i art. 1064¹⁰), jeżeli dotyczą legitymacji procesowej zarządcy rzeczy, kuratora spadku czy syndyka upadłości, jak również w Kodeksie cywilnym (art. 5, 117 § 2, art. 413 § 2, art. 988 § 2 i art. 1025 § 1) oraz w innych ustawach, np. Prawie upadłościowym. Z pogranicznego charakteru tego prawa wynika też, że jego normy są niekiedy normami materialno-jurysdykcyjnymi. Dotyczy to np. norm sformułowanych w art. 5 czy art. 117 § 2 k.c., które stosowane w zwykłym obrocie prawnym są normami materialnymi, stosowane natomiast w postępowaniu jako podstawa oddalenia powództwa lub zarzutu są normami jurysdykcyjnymi. Pograniczny charakter norm jurysdykcyjnych prowadzi niekiedy do kontrowersji poglądów co do charakteru pewnych norm i regulowanych nimi przesłanek (zob. § 56). Należy wszakże zaznaczyć, że prawo jurysdykcyjne jest i powinno być traktowane w postępowaniu tak jak prawo materialne. W szczególności prawo materialne, o którym mowa w art. 398³ § 1 i art. 398¹⁶, oznacza zarówno prawo materialne w znaczeniu właściwym, jak i prawo jurysdykcyjne.

- 14 6. Prawo postępowania cywilnego wykazuje, o ile chodzi o jego zasady i instytucje, **związek z prawami innych postępowań**, zarówno sądowych, jak i niesądowych. Jako postępowanie sądowe należy tu wymienić postępowanie karne, postępowanie przed sądami administracyjnymi i postępowanie konstytucyjne (przed Trybunałem Konstytucyjnym i Trybunałem Stanu), jako postępowanie niesądowe zaś – postępowanie administracyjne i postępowanie legislacyjne. Uświadomienie sobie wspólności zasad i podobieństwa instytucji praw poszczególnych postępowań jest osiągnięciem nowszej nauki prawa, a zwłaszcza prawa postępowania cywilnego. Efektem tego uświadomienia są nie tylko odpowiednie wzmianki w podręcznikach postępowania cywilnego³ czy w innych publikacjach, lecz także systemowe opracowania prawa postępowania w ujęciu ogólnym⁴.

³ M. Waligórski, *Proces cywilny*, cz. I, Warszawa 1947, s. 11.

⁴ J. Goldschmidt, *Teoria general del proceso*, Barcelona 1936; W. Sauer, *Grundlagen des Prozessrechts*, Stuttgart 1929; W. Sauer, *Allgemeine Verfahrens rechtslehre*, Bielefeld 1974; E. Fazzalari, *Istituzioni di diritto processuale*, Padwa 1994.

§ 4. Terytorialny zasięg mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego

Terytorialny zasięg mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego pokrywa się w zasadzie z zasięgiem terytorialnym danego państwa. W związku z tym sąd danego państwa może stosować tylko krajowe prawo postępowania, tj. prawo obowiązujące w siedzibie sądu (*lex foriprocessualis*), nie może zaś stosować obcego prawa postępowania, niezależnie od tego, jakie prawo materialne – krajowe czy obce – jest prawem, na podstawie którego powinno nastąpić rozstrzygnięcie sprawy (*lex causae*). Tego rodzaju zasada, zwana **zasadą terytorialności** albo **zasadą stosowania krajowego prawa postępowania**, może doznawać wyjątków przy wykonywaniu przez sąd danego państwa (sąd wezwany) **pomocy prawnej na rzecz sądu albo innego organu państwa obcego** (sądu wzywającego). Wykonanie zatem wniosku sądu albo innego organu państwa obcego o udzielenie pomocy prawnej przez sąd polski odbywa się według prawa polskiego, sąd wezwany może jednak na wniosek sądu lub innego organu państwa obcego zastosować przy wykonaniu wniosku inny sposób od przewidzianego przez prawo polskie, jeżeli ten sposób wykonania wniosku nie jest zakazany przez prawo polskie ani sprzeczny z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (zob. § 199). Podobne postanowienia odnoszące się już nie tylko do sądu polskiego, lecz także do sądów państw obcych zawierają także umowy międzynarodowe.

§ 5. Czasowy zasięg mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego

Zagadnienie czasowego zasięgu mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego powstaje w razie zmiany ustawodawstwa postępowania cywilnego. Zmiana ta zastaje wiele toczących się postępowań, w związku z czym wyłania się kwestia, czy dalszy przebieg tych postępowań powinien się odbywać według przepisów dotychczasowych, czy też według przepisów nowych. Kwestię tę ustawodawca reguluje drogą wydania przepisów międzyczasowych. Ustawodawca może przy tym skorzystać z trzech systemów, a mianowicie z systemu:

- 1) jednolitości postępowania, zwanego też systemem kontynuacji,
- 2) stadiów postępowania,
- 3) czynności postępowania, zwanego też systemem aktualizacji.

Ad 1) System ten traktuje postępowanie jako całość i przewiduje, że postępowanie toczy się aż do zakończenia według przepisów, pod których rządem zostało wszczęte (tj. według przepisów dotychczasowych).

Ad 2) System ten dzieli postępowanie na określone stadia (np. według instancji) i przewiduje, że postępowanie toczy się według przepisów, pod których rządem

zostało wszczęte, aż do zakończenia danego stadium, z przejściem zaś do stadium następnego toczyć się już będzie według przepisów nowych.

Ad 3) System ten przewiduje, że poczynając od najbliższej czynności, postępowanie toczy się według nowych przepisów.

Polski ustawodawca przy wprowadzeniu obowiązującego Kodeksu postępowania cywilnego wzorował się w zasadzie na systemie czynności postępowania (art. XV), z pewnymi wyjątkami na rzecz systemu jednolitości postępowania (art. XVI § 1 zdanie pierwsze i art. XVII) i systemu stadiów postępowania (art. XVI § 1 zdanie drugie i § 2).

Zagadnienie czasowego zakresu mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego występuje również w wypadku nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego bądź innych ustaw dotyczących tego prawa.

Jeżeli ustawa nowelizująca nie zawiera przepisów przejściowych (intertemporalnych) regulujących zagadnienie czasowego zasięgu mocy obowiązywania nowych przepisów postępowania, wówczas te nowe przepisy obowiązują od dnia wejścia w życie ustawy nowelizującej. Pozostaje to w zgodności z panującym w doktrynie i judykaturze poglądem, że brak wyraźnego rozstrzygnięcia normatywnego problemu czasowego zasięgu mocy obowiązującej ustawy należy traktować jako rozstrzygnięcie go na rzecz zasady bezpośredniego działania prawa nowego. W zakresie czasowego zasięgu mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego zasada ta oznacza, że poczynając od najbliższej czynności, postępowanie toczy się według nowych przepisów (system czynności postępowania).

§ 6. Funkcja postępowania cywilnego

17 Funkcja postępowania cywilnego polega na:

- 1) ustalaniu i urzeczywistnianiu norm prawnych indywidualno-konkretnych z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy,
- 2) wydawaniu zarządzeń, zezwoleń i zwolnień mających znaczenie prawne,
- 3) prowadzeniu działalności dokumentacyjno-rejestrowej mającej znaczenie prawne,
- 4) dokonywaniu innych czynności określonych w ustawie.

18 Ad 1) Stosunki prawne w społeczeństwie układają się na ogół w ten sposób, że ich treść nie budzi sporów, a podmioty tych stosunków zachowują się względem siebie zgodnie z ich treścią. Zdarzają się jednak wypadki, w których trzeba w sposób autorytatywny usunąć niepewność co do treści danego stosunku albo urzeczywistnić tę treść nawet w sposób przymusowy.

W początkowym okresie rozwoju państwa i prawa środkiem służącym przymusowemu urzeczywistnianiu treści stosunków prawnych była samopomoc. W miarę

rozwoju państwa i prawa była ona stopniowo ograniczana na rzecz rozwijającej się zorganizowanej działalności zabezpieczonej autorytetem państwa, a mianowicie postępowania. W chwili obecnej samopomoc występuje w nielicznych tylko reliktach (por. art. 343 § 2 i art. 432 k.c.). Częstokroć też dane prawo z istoty swej nie może być zrealizowane w normalnym obrocie prawnym, lecz wymaga zastosowania specjalnej drogi (np. rozwiązanie małżeństwa przez rozwód). Wszystkie te potrzeby ma zaspokajać postępowanie. W tym też przede wszystkim przejawia się jego znaczenie społeczne. Istnienie postępowania cywilnego zapobiega bowiem chaosowi, jaki musiałby panować w społeczeństwie, gdyby realizacja prawa była pozostawiona wyłącznie działalności zainteresowanych podmiotów, wpływa na usuwanie konfliktów wywołanych naruszeniem czy niejasnością prawa i zapewnia ochronę sfery prawnej podmiotów prawa. Ponieważ postępowanie cywilne służy przy tym w głównej mierze załatwianiu spraw majątkowych, ma ono również doniosłe znaczenie gospodarcze.

W jaki sposób realizowana jest funkcja postępowania cywilnego, o której mowa w niniejszym punkcie?

Prawo cywilne, rodzinne i opiekuńcze oraz prawo pracy, jak każde prawo, składa się z norm prawnych. Każda zaś norma prawna ma stronę przedmiotową, którą tworzy określony stan faktyczny i związana z tym stanem reguła zachowania się, czyli tzw. dyspozycja, oraz stronę podmiotową, którą tworzy wskazanie podmiotów objętych działaniem normy.

Z punktu widzenia przedmiotowego norma może mieć charakter abstrakcyjny albo konkretny w zależności od tego, czy objęty nią stan faktyczny jest jedynie przyjętą przez normodawcę hipotezą, czy też zdarzył się w rzeczywistości i czy w związku z tym dyspozycja normy ma zastosowanie we wszystkich wypadkach odpowiadających wspomnianej hipotezie, czy też tylko w wypadku, który zdarzył się w rzeczywistości.

Z punktu widzenia podmiotowego norma może mieć charakter generalny albo indywidualny w zależności od tego, czy objęte działaniem normy podmioty określone są jedynie przez podanie ich cech („właściciel”, „dłużnik”, „małżonek”, „ten, kto wyrządził szkodę” itp.), czy też przez podanie nazwy indywidualnej („Jan Kowalski”, „Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne w Łodzi” itp.).

Podział norm na abstrakcyjne i konkretne przecina się z ich podziałem na generalne i indywidualne, co daje **cztery kategorie norm**, a mianowicie normy: generalno-abstrakcyjne, generalno-konkretne, indywidualno-abstrakcyjne i indywidualno-konkretne⁵. Z tych kategorii najistotniejsze znaczenie mają normy **generalno-abstrakcyjne i indywidualno-konkretne**.

⁵ J. Wróblewski, *Norma generalna i norma indywidualna*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1962/23 (I), s. 3; Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 1996,

Normami generalno-abstrakcyjnymi są normy sformułowane w ustawie, jak np. norma sformułowana w art. 415 k.c., w myśl której, kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia. Normą indywidualno-konkretną jest norma obowiązująca w danym wypadku.

Np. Ponieważ A ukradł B 1000 zł, tj. wyrządził B z własnej winy szkodę polegającą na zaborze 1000 zł, obowiązany jest do naprawienia tej szkody przez zwrot wymienionej kwoty i ewentualnie wyrównanie uszczerbku wynikającego z jej pozbawienia.

Z punktu widzenia treści swoich dyspozycji normy dzielą się na:

- 1) nakazujące (np. norma sformułowana w art. 415 k.c.),
- 2) zakazujące (np. norma sformułowana w art. 144 k.c.),
- 3) zezwalające (np. norma sformułowana w art. 84 § 1 k.c. czy w art. 11 § 2 k.r.o.).

Normy **nakazujące i zakazujące** mogą być urzeczywistniane zarówno w zwykłym obrocie prawnym, jak i w postępowaniu.

Np. Na przykład norma nakazująca A naprawić szkodę wyrządzoną B może być urzeczywistniona w ten sposób, że A dobrowolnie naprawi szkodę wyrządzoną B; może być też urzeczywistniona przymusowo w drodze wydania w procesie wyroku zasądającego od A na rzecz B odszkodowanie i wykonanie tego wyroku w drodze egzekucji. Norma zakazująca C jako właścicielowi nieruchomości danego działania zakłócającego korzystanie z nieruchomości sąsiedniej ponad miarę określoną w art. 144 k.c. może być urzeczywistniona przez dobrowolne zastosowanie się C do jej treści; może też być urzeczywistniona przymusowo w drodze wydania wyroku zakazującego C danego działania i wykonania tego wyroku w drodze egzekucji (art. 1051).

Do norm nakazujących należą także normy przewidujące roszczenia o złożenie oświadczenia woli potrzebnego do przekształcenia istniejącego stanu prawnego, np. norma przewidująca roszczenie o zmianę albo unieważnienie umowy zawartej pod wpływem wyzysku (art. 388 k.c.), norma przewidująca roszczenie o zawarcie umowy przyrzeczonej (art. 390 k.c.), norma przewidująca roszczenie o zmianę wynagrodzenia za wykonanie dzieła (art. 629 i 630 k.c.) czy też norma przewidująca roszczenie o obniżenie czynszu najmu albo dzierżawy (art. 664 i 700 k.c.). Tego rodzaju norma, dając jednemu z objętych jej działaniem podmiotów w stosunku do drugiego takiegoż podmiotu roszczenie o złożenie oznaczonego oświadczenia woli (możność

s. 106, 107, 114. Przykładem normy generalno-konkretniej może być norma sformułowana w art. 623 § 1 k.s.h., w myśl którego w terminie trzech lat od wejścia w życie Kodeksu spółki handlowe istniejące w dniu tego wejścia powinny dostosować swoje umowy, akty założycielskie lub statuty do przepisów Kodeksu, przykładem zaś normy indywidualno-abstrakcyjnej – norma sformułowana w art. 158 pr. bank. i w art. 426 ust. 2 pr. up., w myśl których wniosek o ogłoszenie upadłości banku może zgłosić wyłącznie Komisja Nadzoru Finansowego albo Bankowy Fundusz Gwarancyjny.

żądania złożenia oświadczenia), kieruje tym samym do tego drugiego podmiotu nakaz złożenia takiego oświadczenia (zob. § 67 i rozdz. XXVIII).

Normy **zezwalające**, jeżeli chodzi o sposób ich urzeczywistnienia, dzielą się na **dwie kategorie**. Normy należące do **pierwszej kategorii** mogą być urzeczywistnione tylko w zwykłym obrocie prawnym.

Np. Na przykład norma zezwalająca A na uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego B może być urzeczywistniona tylko w drodze złożenia przez A wobec B pisemnego oświadczenia o takim uchyleniu się (art. 88 § 1 k.c.).

Normy należące do **drugiej kategorii** mogą być urzeczywistnione tylko w drodze postępowania.

Np. Na przykład norma zezwalająca jednemu małżonkowi na żądanie wobec drugiego małżonka rozvodu (art. 56 § 1 k.r.o.) może być urzeczywistniona tylko w drodze procesu, tj. przez wydanie wyroku rozwodowego.

! W drodze postępowania może być ustalone istnienie albo nieistnienie 19
wszelkich norm indywidualno-konkretnych. Ustalenie normy prawnej
może mieć charakter:

- a) zwykły,
- b) zasądający,
- c) kształtujący.

Ad a) Ustalenie zwykłe jest celem samym w sobie, nie zmierza bowiem do urzeczywistnienia normy, której dotyczy, lecz oznacza jedynie stwierdzenie istnienia albo nieistnienia tej normy. Ustalenie to jest aktualne przy normach nakazujących, zakazujących lub zezwalających pierwszej kategorii.

Ad b) Ustalenie zasądające jest to ustalenie, które otwiera drogę do przymusowego urzeczywistnienia normy w trybie egzekucji. Jest ono aktualne przy normach nakazujących i zakazujących, z wyjątkiem norm nakazujących złożenie oznaczonego oświadczenia woli.

Ad c) Ustalenie kształtujące jest to ustalenie, które samo przez się, tzn. bez dalszego postępowania, a w szczególności bez egzekucji, urzeczywistnia daną normę. Jest ono aktualne przy normach nakazujących złożenie oznaczonego oświadczenia woli (art. 64 k.c. i art. 1047 k.p.c.) oraz przy normach zezwalających drugiej kategorii.

Urzeczywistnienie norm prawnych indywidualno-konkretnych następuje albo w sposób przymusowy w trybie egzekucji, albo w drodze ustalenia kształtującego danej normy (por. wyżej lit. b i c).

Zamiast pojęciem „norma prawna” można się posługiwać pojęciem „prawo podmiotowe” i jego biernym odpowiednikiem. Zamiast o normie prawnej nakazującej albo zakazującej można więc mówić o przysługującym danemu podmiotowi prawie podmiotowym zwykłym, tj. prawie do otrzymania świadczenia, i odpowiadającym temu prawu obowiązku innego podmiotu spełnienia tego świadczenia. Zamiast zaś o normie prawnej zezwalającej można mówić o przysługującym określönemu podmiotowi prawie podmiotowym kształtującym, tj. prawie do wywołania zmiany istniejącego stanu prawnego przez złożenie określönego oświadczenia woli, i odpowiadającej temu prawu biernej sytuacji innego podmiotu.

W świetle tego, co zostało powiedziane na temat ustalenia w postępowaniu cywilnym norm prawnych indywidualno-konkretnych, należy zakwestionować słuszność głoszonych w nauce twierdzeń, w myśl których postępowanie to służy konkretyzacji norm prawnych. Konkretyzacja normy prawnej następuje bowiem wraz z powstaniem w rzeczywistości stanu faktycznego określönego w danej normie, w postępowaniu cywilnym dokonuje się zaś jedynie ustalenia tej konkretyzacji. W związku z tym trudno przyjąć wyrażane w piśmiennictwie poglądy, w myśl których normami indywidualno-konkretnymi są orzeczenia sądowe. Gdyby tak było, należałoby uznać, że np. obowiązek dłużnika spełnienia świadczenia powstaje dopiero z chwilą nastąpienia wykonalności orzeczenia zasądającego to świadczenie. Przeczyłoby to rzeczywistości, że wspomniany obowiązek dłużnika pojawia się już z chwilą powstania zobowiązania i jest niezależny od tego, czy w ogóle zostanie wydane orzeczenie zasądające świadczenie.

- 20 Ad 2) Przykładem **zarządzeń, zwolnień i zezwoleń** mających znaczenie prawne mogą być zarządzenia, zwolnienia i zezwolenia wydawane w postępowaniu nieprocesowym (art. 561, 562, 569 § 2).
- 21 Ad 3) **Działalność dokumentacyjno-rejestrowa** mająca znaczenie prawne polega na prowadzeniu ksiąg wieczystych (zob. § 134) oraz różnych rejestrów i ewidencji (zob. § 145 i 146).
- 22 Ad 4) Innymi czynnościami, których dokonywaniu służy postępowanie cywilne, są np. zabezpieczenie dowodów (zob. § 89), niektóre czynności w postępowaniu spadkowym, jak przyjmowanie oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, ogłoszenie testamentu czy przesłuchanie świadków testamentu ustnego (zob. § 143), a także nadanie nazwiska dziecku nieznanych rodziców (art. 62 p.a.s.c. i art. 584 k.p.c.).

Dział I

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Rozdział I

DOPUSZCZALNOŚĆ DROGI SĄDOWEJ

§ 7. Dopuszczalność drogi sądowej

Dopuszczalność drogi sądowej jest pojęciem wyłącznie z dziedziny postępowania cywilnego, gdyż ani postępowanie karne, ani postępowanie przed sądami administracyjnymi pojęciem tym nie operuje. 23

! Stanowi ona jedną z przesłanek procesowych postępowania cywilnego (zob. § 74), zachodzi zaś, gdy sprawa cywilna podlega załatwieniu przez sąd powszechny.

§ O drodze sądowej mowa jest także w art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, chodzi tam jednak nie o dopuszczalność drogi sądowej w rozumieniu Kodeksu postępowania cywilnego, ale o tzw. prawo do sądu przewidziane w art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r.¹, w art. 6 EKPC oraz w art. 45 Konstytucji RP.

Słowo „sprawa” oznacza w Kodeksie postępowania cywilnego głównie to, co jest załatwiane w postępowaniu cywilnym (por. art. 1, 13, 44, 148, 231, 322, 398¹, 412, 476, 507, 766, 1103, 1139, 1150). Wielokrotnie jednak słowo to użyte jest w Kodeksie w znaczeniu samego postępowania, jako synonim słowa „postępowanie” (por. art. 5, 15 § 1, art. 48 § 1, art. 59, 72 § 1 i 2, art. 74, 132, 192 pkt 1 i 3, art. 432, 445, 479, 1121 § 2), a niekiedy także w innych znaczeniach (por. np. art. 50 § 3, art. 74, 1130). W zwrocie „sprawa cywilna” użyte jest ono we wspomnianym głównym znaczeniu.

Należy rozróżnić dwa rodzaje spraw cywilnych, a mianowicie **sprawy cywilne w znaczeniu materialnym oraz sprawy cywilne w znaczeniu formalnym.** 24

¹ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

! **Sprawami cywilnymi w znaczeniu materialnym** są sprawy wynikające ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy. Załatwianie tych spraw przez sądy powszechne jest zasadą. **Sprawami cywilnymi w znaczeniu formalnym** są zaś inne sprawy, których załatwianie odbywa się według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z mocy przepisów zawartych bądź w Kodeksie, bądź też w innych ustawach. Są to w zasadzie sprawy administracyjne, a wyjątkowo – karne i inne.

Np. Jako przykłady mogą służyć sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych (zob. § 119 pkt III, nb 496), sprawy z zakresu odwołań od decyzji administracyjnych prezesów określonych urzędów wnoszonych do sądu ochrony konkurencji i konsumentów (zob. § 121 pkt B, nb 500), sprawy z zakresu przepisów ustawy z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych² i ustawy z 25.09.1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego³ (zob. § 139), sprawy z zakresu ustawy z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego⁴ (zob. § 148), sprawy z zakresu ustawy z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie⁵ (zob. § 155).

Kodeks postępowania cywilnego przekazuje sprawy cywilne w znaczeniu materialnym generalnie do załatwienia przez sądy powszechne (art. 2 § 1). Wyjątki od tej zasady muszą wynikać z przepisów szczególnych. Jeżeli zatem żaden przepis szczególny nie przekazuje danej sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym do kompetencji innego organu (art. 2 § 3), podlega ona załatwieniu przez sąd powszechny.

Powołany wyżej art. 2 § 1 stanowi, że do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, jeżeli sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy. Wzmianka o sądach szczególnych jest bezprzedmiotowa, nie istnieją bowiem obecnie takie sądy, które byłyby powołane do załatwiania spraw cywilnych. Jeżeli chodzi o Sąd Najwyższy, to jego właściwość jest pochodną m.in. w stosunku do kompetencji sądów powszechnych (art. 1 pkt 1 ustawy o SN), stąd też przy określaniu dopuszczalności drogi sądowej można sąd ten pominąć.

W najnowszej doktrynie i judykaturze przyjmuje się, że sprawy niebędące sprawami cywilnymi (w znaczeniu materialnym i formalnym), które nie są jednocześnie sprawami sądownoadministracyjnymi lub karnymi, podlegają rozpoznaniu przez sąd powszechny w postępowaniu cywilnym. Wynika to z art. 177 Konstytucji RP, który ustanawia swoiste domniemanie drogi sądowej, polegające na tym, że jeżeli dana sprawa nie podlega rozpoznaniu w postępowaniu karnym, to przy braku ustawowego zastrzeżenia dla niej właściwości sądu administracyjnego podlega ona rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym.

² Dz.U. z 2023 r. poz. 437.

³ Dz.U. z 2015 r. poz. 1543.

⁴ Dz.U. z 2023 r. poz. 1378 ze zm.

⁵ Dz.U. z 2022 r. poz. 1799 ze zm.

W Kodeksie postępowania cywilnego nie mówi się o dopuszczalności drogi sądowej, uregulowane są tylko skutki niedopuszczalności tej drogi (art. 199 § 1 pkt 1, art. 379 pkt 1, art. 424¹¹ § 3 i art. 464 § 1). Sąd powszechny nie rozstrzyga bowiem w sposób pozytywny o zachodzącej w danej sprawie dopuszczalności drogi sądowej, tj. nie stwierdza, że wniesiona do niego sprawa podlega przezeń załatwieniu (że jest on kompetentny do załatwienia tej sprawy). Wyjątki zachodzą, gdy sąd pierwszej instancji oddala zarzut niedopuszczalności drogi sądowej (art. 222), sąd drugiej instancji oddala zażalenie na postanowienie sądu pierwszej instancji o oddaleniu wspomnianego zarzutu, tj. o odmowie odrzucenia pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej (art. 394 § 1 pkt 3), oraz gdy sąd drugiej instancji oddala apelację albo Sąd Najwyższy oddala skargę kasacyjną opartą na tym zarzucie. Niedopuszczalność drogi sądowej zawsze wymaga stwierdzenia w odpowiednim orzeczeniu.

§ 8. Niedopuszczalność drogi sądowej

! Niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi, jeżeli sprawa nie podlega załatwieniu przez sąd powszechny i może być spowodowana tym, że: 25

- 1) sprawa nie jest sprawą cywilną ani w znaczeniu materialnym, ani w znaczeniu formalnym, ani nie jest objęta konstytucyjnym domniemaniem drogi sądowej,
- 2) sprawa jest sprawą cywilną w znaczeniu materialnym, lecz z mocy szczególnego przepisu ustawy została przekazana do załatwienia innemu organowi niż sąd powszechny.

! Niedopuszczalność drogi sądowej może być bezwzględna albo względna. 26

Bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi, jeżeli sprawa nie jest sprawą cywilną oraz jeżeli jest wprawdzie sprawą cywilną w znaczeniu materialnym, należy jednak do wyłącznej kompetencji innego organu niż sąd powszechny. Ta druga sytuacja ma jednakże na tle obowiązującego obecnie ustawodawstwa charakter zupełnie wyjątkowy.

Np. Tak np. rozpatrywanie spraw cywilnych o zawarcie lub warunki umowy operatora sieci kablowej z właściwą organizacją zbiorowego zarządzania prawami autorskimi (art. 21¹ ust. 1 pr. aut.) należy do zadań Komisji Prawa Autorskiego (art. 64 ust. 1 pkt 3 ustawy z 15.06.2018 r. o zbiorowym zarządzaniu prawami autorskimi i prawami pokrewnymi⁶).

Bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi również, jeżeli sprawa nie jest objęta konstytucyjnym domniemaniem drogi sądowej.

⁶ Dz.U. poz. 1293.

Względna niedopuszczalność drogi sądowej może być niedopuszczalnością czasową albo wynikać z przemienności drogi sądowej i drogi innego postępowania.

Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi, jeżeli sprawa cywilna może być rozpoznana przez sąd powszechny dopiero po zastosowaniu innego sposobu jej załatwienia, a w szczególności dopiero po uprzednim przeprowadzeniu co do niej postępowania innego niż sądowe.

Np. **Przykład I:** Osobie, która poniosła szkodę wskutek niewykonania wyroku sądu administracyjnego, przysługuje odszkodowanie od organu, który nie wykonał tego wyroku. Jeżeli organ ten w terminie 3 miesięcy od złożenia wniosku o odszkodowanie nie wypłacił go, uprawniony podmiot może wytoczyć powództwo przed sądem powszechnym (art. 154 p.p.s.a.).

Np. **Przykład II:** Roszczeń przeciwko przewoźnikowi z tytułu umowy przewozu, roszczeń wynikających ze stosunków z operatorami telekomunikacyjnymi świadczącymi usługi powszechne oraz roszczeń wynikających ze stosunków z operatorem świadczącym powszechne usługi pocztowe można dochodzić przed sądem dopiero po bezskutecznym wyczerpaniu drogi postępowania reklamacyjnego (art. 75 pr. przew., art. 107 pr. tel.; art. 94 pr. pocz.).

Niekiedy możliwość skierowania sprawy na drogę sądową zależy od innego zdarzenia niż wyczerpanie drogi danego postępowania niesądowego.

Np. **Przykład I:** Przewoźnik może dochodzić przed sądem roszczeń z tytułu umowy przewozu dopiero po bezskutecznym wezwaniu zobowiązanego do zapłaty (art. 75 pr. przew.).

Np. **Przykład II:** Sądowe dochodzenie roszczeń o naprawienie szkód geologicznych i górniczych jest możliwe dopiero po wyczerpaniu postępowania ugodowego (raczej rokowań ugodowych). Warunek ten jest spełniony, jeżeli przedsiębiorca odmówił zawarcia ugody albo od zgłoszenia mu żądania przez poszkodowanego upłynęło 30 dni, chyba że poszkodowany, zgłaszając żądanie zawarcia ugody, wyznaczył dłuższy termin (art. 151 p.g.g.).

27 **!** **Niedopuszczalność drogi sądowej wynikająca z przemiennej kompetencji sądu powszechnego i innego organu** zachodzi wówczas, gdy dana sprawa może być według wyboru zainteresowanego podmiotu załatwiona zarówno przez sąd powszechny, jak i inny organ. Dokonanie przez zainteresowany podmiot wyboru drogi postępowania przed innym organem czyni drogę sądową niedopuszczalną, jednak podmiot ten może aż do ostatecznego zakończenia postępowania z wyboru swojego zrezygnować, co otwiera drogę sądową.

Np. W sprawach o roszczenie ze stosunku pracy pracownik może wystąpić do sądu z powództwem albo do komisji pojednawczej z wnioskiem o przeprowadzenie postępowania pojednawczego (art. 242 k.p., zob. § 10).

Zapis na sąd polubowny nie powoduje niedopuszczalności drogi sądowej, jest jednak podstawą odrzucenia pozwu albo wniosku wszczynającego postępowanie nieprocesowe na zarzut pozwanego lub uczestnika postępowania nieprocesowego innego niż wnioskodawca i daje możliwość wstrzymania postępowania do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia postanowienia o oddaleniu takiego zarzutu (art. 1165 § 1 i art. 222, zob. § 73 i dział IV).

Skutki niedopuszczalności drogi sądowej w postępowaniu rozpoznawczym zależą od tego, czy niedopuszczalność ta ma **charakter pierwotny**, tj. zachodziła już w chwili wszczęcia postępowania, czy też ma **charakter następczy**, tj. powstała dopiero w toku postępowania. W pierwszym wypadku następuje odrzucenie pozwu albo wniosku wszczynającego postępowanie (zob. § 73), w drugim natomiast – umorzenie postępowania (zob. § 130). Ten drugi wypadek uznać jednak należy za czysto teoretyczny. Jednakże w postępowaniu w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych nie może nastąpić odrzucenie pozwu pracownika albo odwołania ubezpieczonego z powodu niedopuszczalności drogi sądowej. Jeżeli sąd, przed którym zostało wszczęte postępowanie, uzna, że do rozpoznania sprawy właściwy jest inny organ, przekazuje sprawę temu organowi. Jeżeli organ ten uprzednio uznał się za niewłaściwy, przekazanie takie nie może nastąpić i sąd powinien rozpoznać sprawę (art. 464). Odrzucenie pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej nie może nastąpić również w sprawie, w której organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się uprzednio w tej sprawie za niewłaściwe (art. 199¹). W takim wypadku rozpoznanie sprawy należy do sądu powszechnego.

Niedopuszczalność drogi sądowej sąd bierze pod uwagę z urzędu w każdym stanie postępowania (art. 202), co nie wyklucza możliwości zgłoszenia zarzutu tej niedopuszczalności (zob. § 29, nb 100). Postępowanie toczące się w razie niedopuszczalności drogi sądowej dotknięte jest **nieważnością**, która stanowi podstawę środka zaskarżenia (apelacji, zażalenia, skargi kasacyjnej i skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia), brana jest przy rozpoznawaniu tego środka pod uwagę z urzędu i w każdym wypadku prowadzi do uchylenia zaskarżonego orzeczenia i odrzucenia pozwu albo wniosku, względnie umorzenia postępowania (zob. § 107–109 i 111). Ponadto Sąd Najwyższy na wniosek Prokuratora Generalnego unieważnia prawomocne orzeczenie wydane w sprawie, w której w chwili orzekania droga sądowa była niedopuszczalna, jeżeli orzeczenie to nie może być wzruszone w trybie przewidzianym w ustawach o postępowaniach sądowych (art. 96 § 1 ustawy o SN).

Aczkolwiek niedopuszczalność drogi sądowej co do postępowania rozpoznawczego w danej sprawie odnosi się w zasadzie również do postępowania egzekucyjnego, to jednak zachodzą wypadki, w których mimo niedopuszczalności postępowania rozpoznawczego przed sądami powszechnymi droga egzekucji sądowej jest dopuszczalna (np. w razie zbiegu egzekucji sądowej i administracyjnej, zob. § 168).

Skutkiem niedopuszczalności drogi sądowej w postępowaniu egzekucyjnym o nadanie klauzuli wykonalności jest odmowa nadania klauzuli (zob. § 173), niedopuszczalności drogi sądowej we właściwym postępowaniu egzekucyjnym zaś – odmowa wszczęcia egzekucji albo umorzenie postępowania egzekucyjnego (zob. § 183).

§ 9. Właściwość trybu postępowania rozpoznawczego

- 30 Jeżeli co do danej sprawy zachodzi dopuszczalność drogi sądowej w zakresie postępowania rozpoznawczego, powstaje kwestia właściwego trybu tego postępowania. Jak już była o tym mowa (§ 2), **wśród postępowań przed sądami powszechnymi dwa, a mianowicie proces i postępowanie nieprocesowe, są zasadniczymi trybami postępowania rozpoznawczego, przy czym ustawa generalnie przekazuje sprawy cywilne do rozpoznania w trybie procesu, podczas gdy do rozpoznania w innym trybie, a więc przede wszystkim w trybie postępowania nieprocesowego, przekazuje te sprawy mocą przepisów szczególnych** (art. 13 § 1). Przepisy te zawarte są w tytule II księgi drugiej części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego (art. 526–694⁸).

Wyjątkowo ustawa może stanowić, że sprawa należąca do trybu procesowego może być rozpoznana w postępowaniu nieprocesowym i odwrotnie. Na przykład w postępowaniach działowych, tj. o zniesienie współwłasności, o dział spadku i o podział majątku wspólnego po ustaniu małżeńskiej wspólności majątkowej, które należą do trybu nieprocesowego, rozpoznawane są także pewne spory i roszczenia, dla których właściwy jest tryb procesu, przy czym sprawy o te spory i roszczenia, objęte toczącymi się procesami, ulegają przekazaniu do dalszego rozpoznania w trybie postępowania działowego (art. 618 § 1 i 2, art. 567 § 3, art. 688). Sprawa o rozgraniczenie nieruchomości, mimo że należy do trybu nieprocesowego, może być natomiast rozpoznana w procesie o własność lub wydanie nieruchomości, jeżeli do rozstrzygnięcia tych spraw konieczne jest ustalenie granic (zob. § 150 pkt I, nb 686). Podobnie sprawa o podział wspólnego majątku małżonków, aczkolwiek należy do trybu nieprocesowego (art. 567), może być rozpoznana w procesie o rozwód, separację albo unieważnienie małżeństwa (art. 58 § 3, art. 61³ § 1 i art. 21 k.r.o.). W procesie takim sąd rozstrzyga też o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem, mimo że sprawy dotyczące władzy rodzicielskiej należą do postępowania nieprocesowego (art. 579).

- 31 **Jeżeli dana sprawa może być rozpoznana w procesie, powstaje kwestia właściwego trybu postępowania procesowego.** Jak była o tym mowa (zob. § 2 pkt 2, nb 3), w ramach procesu istnieje postępowanie zwykłe i 19 postępowań odrębnych, z których każde ma zastosowanie w określonej kategorii spraw (zob. rozdz. XVII).

Ustawa milcząco przekazuje generalnie sprawy cywilne rozpoznawane w procesie do postępowania zwykłego, do poszczególnych postępowań odrębnych przekazuje zaś te

sprawy mocą przepisów szczególnych zawartych w tytule VII księgi pierwszej części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego. Bliżej na temat stosunku między postępowaniem zwykłym a postępowaniami odrębnymi oraz między poszczególnymi postępowaniami odrębnymi zob. § 127.

Zachowanie właściwego trybu postępowania procesowego jest jednym z warunków dopuszczalności kumulacji roszczeń (zob. § 70).

Sąd bierze pod uwagę niewłaściwość trybu postępowania z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 201 i 202). Stwierdziwszy, że sprawę wszczęto lub prowadzono w trybie niewłaściwym, sąd rozpozna ją w trybie właściwym lub, w razie swej niewłaściwości, przekaże sprawę sądowi właściwemu (art. 201 § 2, zob. § 49). Rozpoznanie sprawy w trybie niewłaściwym, zwłaszcza jeżeli spowodowało nieważność postępowania, może stanowić podstawę środka zaskarżenia.

Rozdział II

STOSUNEK POSTĘPOWANIA CYWILNEGO PRZED SĄDAMI POWSZECHNYMI DO INNYCH POSTĘPOWAŃ

§ 10. Stosunek postępowania cywilnego do postępowania pojednawczego w sprawach z zakresu prawa pracy

- 32 **Pracownik może swego roszczenia z zakresu prawa pracy dochodzić w drodze sądowej**, tj. wytoczyć o to roszczenie powództwo do właściwego sądu powszechnego (zob. § 119 pkt II), albo **złożyć wniosek do komisji pojednawczej**, jeżeli taka została w danym zakładzie pracy powołana, **o przeprowadzenie co do tego roszczenia postępowania pojednawczego** (art. 242–258 k.p.).

W związku z istnieniem postępowania pojednawczego zachodzi w sprawach o roszczenia pracownika z zakresu prawa pracy **przemienność kompetencji sądu i komisji pojednawczej**. Pracownik może jednak złożyć wniosek o przeprowadzenie postępowania pojednawczego tylko przed skierowaniem sprawy na drogę sądową (art. 242 § 2 k.p.). Z drugiej strony należy uznać, że złożenie przez pracownika takiego wniosku powoduje w sprawie nim objętej niedopuszczalność drogi sądowej na czas trwania postępowania pojednawczego. Gdyby zatem w tym czasie pracownik wytoczył powództwo w sprawie skierowanej do komisji pojednawczej, sąd musiałby to powództwo przekazać komisji (art. 464 k.p.c.). Pracownik może jednak w każdej chwili zrezygnować z załatwienia sprawy w postępowaniu pojednawczym, składając stosowne oświadczenie udaremniające zawarcie w tym postępowaniu ugody, co otwiera w sprawie drogę sądową (zob. § 8).

Postępowanie pojednawcze ma na celu doprowadzenie do zawarcia ugody między pracownikiem a pracodawcą. W razie niedoprowadzenia do zawarcia ugody postępowanie pojednawcze ulega zakończeniu, przy czym, o ile zawarcie ugody w sprawach dotyczących rozwiązania, wygaśnięcia lub nawiązania stosunku pracy nie nastąpi w terminie 14 dni, a w innych sprawach – w terminie 30 dni od dnia złożenia wniosku, zakończenie to następuje z mocy prawa (art. 251 § 3 k.p.).

Jeżeli postępowanie przed komisją pojednawczą nie doprowadziło do zawarcia ugody, komisja na żądanie pracownika, zgłoszone w terminie 14 dni od zakończenia postępowania pojednawczego, przekazuje niezwłocznie sprawę sądowi pracy. W tym wypadku wniosek pracownika o załatwienie sprawy przez komisję zastępuje pozew. Pracownik może jednak zamiast zgłoszenia tego żądania wnieść pozew do sądu pracy na zasadach ogólnych (art. 254 k.p.).

Jeżeli postępowanie przed komisją pojednawczą doprowadzi do zawarcia ugody, pracownik może wystąpić do sądu pracy z powództwem o uznanie jej za bezskuteczną, jeżeli uważa, że ugoda narusza jego słuszny interes. Powództwo takie pracownik może wytoczyć w sprawach o rozwiązanie, wygaśnięcie albo nawiązanie stosunku pracy w terminie 14 dni, a w innych sprawach – w terminie 30 dni od dnia zawarcia ugody (art. 256 k.p.). Zarówno pracownik, jak i pracodawca mogą też na zasadach ogólnych dochodzić w drodze powództwa ustalenia niezgodności ugody z prawem lub zasadami współżycia społecznego (art. 255 § 2 zdanie drugie k.p.). W razie niewykonania ugody przez pracodawcę podlega ona wykonaniu w trybie Kodeksu postępowania cywilnego po nadaniu jej przez sąd klauzuli wykonalności (zob. § 166). Sąd pracy odmówi nadania klauzuli, jeżeli ze złożonych akt komisji wynika, że ugoda jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego (art. 255 § 2 zdanie pierwsze k.p.).

§ 11. Stosunek postępowania cywilnego do postępowania karnego

I. Rozgraniczenie obu postępowań

Zasadniczo postępowanie cywilne służy załatwianiu spraw cywilnych (art. 2 § 1), 33 postępowanie karne zaś – załatwianiu spraw karnych (art. 1 k.p.k., art. 1 k.k.w.). Postępowanie cywilne służy jednak niekiedy załatwieniu sprawy karnej. Na przykład egzekucje orzeczonych w postępowaniu karnym należności Skarbu Państwa prowadzi się według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego (zob. rozdz. XXIX pkt 2, nb 899). Również i postępowanie karne służy niekiedy rozpoznaniu spraw cywilnych. Wchodzą tu w grę dwa wypadki, a mianowicie:

- 1) orzeczenie z urzędu w wypadkach wskazanych w ustawie na rzecz pokrzywdzonego nawiązki, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w razie skazania oskarżonego lub warunkowego umorzenia postępowania (art. 415 k.p.k.);
- 2) sprawy o odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (art. 552 i n. k.p.k.).

Pierwszy wypadek dotyczy roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa. Roszczenia te mogą być dochodzone w postępowaniu cywilnym albo – w sytuacjach przewidzianych w Kodeksie postępowania cywilnego – zasądzone z urzędu

w postępowaniu karnym (art. 12). Zachodzi tu zatem przemienność postępowania cywilnego i karnego. Zawisłość sporu co do danego roszczenia powstała w postępowaniu cywilnym z chwilą doręczenia pozwu pozwanemu (zob. § 75) stanowi przeszkodę do orzekania o tym roszczeniu z urzędu w postępowaniu karnym. Zgodnie bowiem z art. 415 k.p.k. nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania. Natomiast toczące się postępowanie karne, w którym może zostać lub zostało nieprawomocnym wyrokiem orzeczone z urzędu roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa, nie jest przeszkodą do wszczęcia postępowania cywilnego o takie roszczenie. Co najwyżej postępowanie to może ulec zawieszeniu do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia w postępowaniu karnym sprawy nawiązki, odszkodowania lub zadośćuczynienia (art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c.). Powaga rzeczy osądzonej co do nawiązki, odszkodowania lub zadośćuczynienia powstała w postępowaniu cywilnym jest przeszkodą do orzekania o tych roszczeniach w postępowaniu karnym (art. 415 § 1 k.p.k.). Jeżeli jednak orzeczony w postępowaniu karnym obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo nawiązka na rzecz pokrzywdzonego nie pokrywają całej szkody lub nie stanowią pełnego zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, pokrzywdzony może dochodzić dodatkowych roszczeń w postępowaniu cywilnym (art. 415 § 2 k.p.k.).

Natomiast postępowanie w sprawach o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne zastosowanie środków przymusu ma charakter wyłączny, gdyż sprawy te mogą być rozpoznawane tylko w postępowaniu karnym z wyłączeniem drogi postępowania cywilnego.

Sąd z urzędu bierze pod uwagę, czy dana sprawa należąca do jego właściwości jest wszczęta i prowadzona w trybie właściwym. W razie stwierdzenia niewłaściwości trybu sąd rozpoznaje sprawę w trybie właściwym albo przekazuje sprawę innemu sądowi w celu rozpoznania w tym trybie (art. 201 k.p.c., art. 35 § 1 k.p.k.).

- 34 Ilekroć Kodeks postępowania cywilnego dopuszcza zarządzenie przymusowego sprowadzenia lub aresztowania, stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego (art. 163 § 2 k.p.c.).

II. Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i orzeczenie cywilne

- 35 Niejednokrotnie między sprawą karną i cywilną zachodzi związek wynikający z tego, że ten sam czyn stanowi przestępstwo, a jednocześnie rodzi skutki w sferze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego czy też prawa pracy.

W wypadku kradzieży, uszkodzenia ciała czy zabójstwa powstaje sprawa dotycząca odpowiedzialności karnej sprawcy (sprawa karna), a jednocześnie sprawa dotycząca odpowiedzialności za powstałą szkodę, a więc sprawa o naprawienie szkody (sprawa cywilna); w wypadku małżeństwa bigamicznego powstaje sprawa dotycząca odpowiedzialności karnej winnego zawarcia takiego małżeństwa (sprawa karna), a jednocześnie sprawa dotycząca unieważnienia tego małżeństwa (sprawa cywilna).

Z uwagi na to, że sprawy cywilne rozpoznawane są w zasadzie w postępowaniu 36
cywilnym, a sprawy karne – w postępowaniu karnym, powstaje w podobnych wypadkach zagadnienie wzajemnego wpływu obu postępowań oraz zapadłych w nich orzeczeń.

W pierwszej kolejności rozpatrzmy zagadnienie **wpływu postępowania i orzeczenia karnego na postępowanie i orzeczenie cywilne**. Ponieważ, jak powiedziano wyżej, ten sam czyn może leżeć u źródeł zarówno sprawy karnej, jak i cywilnej, zatem ustalenia co do tego czynu odgrywają istotną rolę przy rozstrzyganiu jednej i drugiej sprawy. Ponieważ zaś każda z tych spraw rozpoznawana jest w innym postępowaniu, może zachodzić niebezpieczeństwo rozbieżności ustaleń.

W celu wyeliminowania tego niebezpieczeństwa Kodeks postępowania cywilnego (art. 11) wprowadza tzw. **moc wiążącą (prejudycjalną)**:

- 1) prawomocnych skazujących wyroków karnych,
- 2) w zakresie ustaleń co do popełnienia przestępstwa (tj. ustaleń przewidzianych w art. 413 § 2 pkt 1 k.p.k. dotyczących określenia przypisanego oskarżonemu czynu oraz jego kwalifikacji prawnej).

Ad 1) Moc wiążącą mają w postępowaniu cywilnym tylko wyroki w treści swej skazujące i do tego prawomocne. Nie mają tej mocy wydane w postępowaniu karnym postanowienia ani wyroki uniewinniające, umarzające postępowanie (także warunkowo) i skazujące, ale nie prawomocne. Wyrokiem skazującym jest wyrok zawierający m.in. ustalenie czynu przypisanego oskarżonemu i rozstrzygnięcie co do kary (art. 413 § 2 k.p.k.). Wyrokiem skazującym jest zatem również wyrok, w którym sąd odstąpił od wymierzenia kary (art. 61 k.k.), zawiera on bowiem oba wymienione elementy.

Ad 2) Prawomocny skazujący wyrok karny ma w postępowaniu cywilnym moc wiążącą tylko w zakresie ustaleń co do popełnienia przestępstwa. Ustalenia te zawarte są w sentencji wyroku. Związanie nimi sądu rozpoznającego sprawę cywilną oznacza, że sąd ten musi przyjąć, iż skazany popełnił przestępstwo przypisane mu wyrokiem karnym, nie może natomiast samodzielnie ustalić czegoś odmiennego. Z tego względu moc wiążąca wyroku karnego wyłącza w postępowaniu cywilnym swobodną ocenę dowodów (zob. § 88), gdyż sąd musi przyjąć ustalenia zawarte w wyroku karnym, chociażby z posiadanych przez niego dowodów wynikało co innego.

Jeżeli zatem zapadł prawomocny wyrok karny skazujący A za kradzież 10 000 zł na szkodę B, w procesie cywilnym z powództwa B przeciwko A o zasądzenie tej kwoty, sąd będzie musiał przyjąć, że A ukraść 10 000 zł na szkodę B, nie będzie zaś mógł samodzielnie ustalić, że A nie ukraść B niczego, że ukraść inną rzecz niż pieniądze albo że ukraść mniejszą sumę niż określona w wyroku karnym, chociażby posiadane przez sąd dowody dawały podstawę do takiego ustalenia.

Zawarte w karnym wyroku skazującym rozstrzygnięcie co do kary i środków karnych, środków kompensacyjnych i przepadku (art. 413 § 2 pkt 2 k.p.k.) nie ma w postępowaniu cywilnym mocy wiążącej. Rozstrzygnięcie to stanowi jednak pewną okoliczność faktyczną, która jako stwierdzona dokumentem urzędowym (art. 244 § 1) musi być przyjęta przez sąd jako zaszła w rzeczywistości. Nie są również wiążące w postępowaniu cywilnym ustalenia wynikające z uzasadnienia wyroku karnego. Treść tego uzasadnienia może jednak stanowić na zasadach ogólnych podstawę notoryjności sądowej (art. 228 § 2, zob. § 90).

Mimo istnienia prawomocnego skazującego wyroku karnego osoba, która nie była oskarżona, może w postępowaniu cywilnym powołać się na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną (art. 11 zdanie drugie). Przepis ten dotyczy wypadków odpowiedzialności cywilnej danej osoby na zasadzie ryzyka (art. 435 i 436 k.c.) oraz za cudze czyny (art. 427, 429–430 k.c.). Osoba taka, mimo że sprawca szkody, za którego czyny odpowiada, został prawomocnie skazany wyrokiem karnym, może w postępowaniu cywilnym zmierzającym do naprawienia szkody powoływać się na takie np. okoliczności wyłączające lub ograniczające odpowiedzialność, jak to, że szkoda powstała z winy poszkodowanego, skutkiem działania siły wyższej albo wskutek czynu osoby, za którą nie ponosi odpowiedzialności.

Przepis art. 11 k.p.c. dotyczy sytuacji, w której w chwili rozstrzygnięcia przez sąd sprawy cywilnej istnieje prawomocny wyrok karny skazujący. Może się jednak zdarzyć, że postępowanie cywilne się toczy, a postępowanie karne nie zostało jeszcze prawomocnie zakończone, czy to dlatego, że toczy się równocześnie, czy też dlatego, że nie zostało jeszcze wszczęte. Jeżeli postępowanie karne nie jest jeszcze wszczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku strony (sprawy o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego lub na wniosek), sąd wyznaczy termin do wszczęcia postępowania, a w innych sprawach (sprawy o przestępstwa ścigane z urzędu) może się zwrócić do właściwego organu (art. 177 § 2). Zawieszenie postępowania może trwać aż do prawomocnego zakończenia postępowania karnego, sąd może jednak i przedtem stosownie do okoliczności podjąć dalsze postępowanie (art. 180 § 1 pkt 4). Jeżeli zdarzy się, że wyrok cywilny został w myśl art. 11 oparty na prawomocnym skazującym wyroku karnym, a następnie ten ostatni wyrok został uchylony, zachodzi podstawa do wniesienia skargi o wznowienie postępowania cywilnego (art. 403 § 1 pkt 1).

III. Wpływ postępowania i orzeczenia cywilnego na postępowanie i orzeczenie karne

§ W myśl art. 365 § 1 **prawomocne orzeczenie cywilne wiąże nie tylko sąd, który je wydał, lecz również inne sądy.** W myśl zaś § 2 tego artykułu Kodeks postępowania karnego określa, w jakim zakresie orzeczenia sądu cywilnego nie wiążą sądu w postępowaniu karnym. W świetle art. 8 § 2 k.p.k. wiążące w postępowaniu karnym są rozstrzygnięcia sądu kształtujące prawo albo stosunek prawny. Wynika z tego, że wydane w postępowaniu cywilnym orzeczenie zasądzające świadczenie oraz ustalające istnienie albo nieistnienie stosunku prawnego lub prawa nie jest w postępowaniu karnym wiążące. Należy jednak przyjąć, że pewne orzeczenia ustalające, wydane w postępowaniu cywilnym, są jednak w postępowaniu karnym wiążące. 37

Np. Przykładowo można tu wymienić wyrok ustalający nieistnienie małżeństwa (art. 425 i n.), gdyż kto, uzyskawszy taki wyrok, zawarł związek małżeński, nie może być skazany w postępowaniu karnym za bigamię, czy też postanowienie stwierdzające zgon (art. 535 i n.), które mimo iż jest orzeczeniem ustalającym, daje pewność co do daty śmierci danej osoby, jest zatem pod tym względem „mocniejsze” od postanowienia o uznaniu za zmarłego, które stwarza jedynie domniemanie co do chwili tej śmierci (art. 31 k.c.), jednak jako orzeczenie kształtujące wiąże sąd w postępowaniu karnym.

§ 12. Stosunek postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego i postępowania przed sądami administracyjnymi

I. Rozgraniczenie tych postępowań

Postępowanie cywilne służy w zasadzie załatwianiu spraw cywilnych, postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi służą zaś w zasadzie załatwianiu spraw administracyjnych (art. 1 k.p.a., art. 2 u.p.e.a., art. 1 p.u.s.a. i art. 1 p.p.s.a.). Niekiedy jednak postępowanie cywilne służy załatwianiu spraw administracyjnych, a postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi służą załatwianiu spraw cywilnych (zob. § 7 i 8). 38

! Spory (negatywne) o właściwość między sądami powszechnymi a organami i sądami administracyjnymi eliminowane są przez przyjęcie ustawowej zasady, że **o właściwości danego organu decyduje uprzednie uznanie się za niewłaściwy przez drugi organ.** Zatem sąd powszechny nie może odrzucić pozwu z tego powodu, że do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ ten lub sąd uznał się uprzednio w tej sprawie za niewłaściwy (art. 199¹), organ administracji publicznej zaś nie może zwrócić podania, a sąd

administracyjny odrzucić skargi z tego powodu, że sprawa należy do właściwości sądu powszechnego, jeżeli sąd ten uznał się uprzednio za niewłaściwy (art. 66 § 4 k.p.a. oraz art. 58 § 4 p.p.s.a.).

II. Wzajemny wpływ tych postępowań oraz zapadłych w nich orzeczeń

- 39 **Prawomocne orzeczenia sądu powszechnego i sądu administracyjnego są wzajemnie wiążące** (art. 365 § 1 k.p.c. i art. 170 p.p.s.a.). Prawomocne orzeczenie sądu powszechnego wiąże organa administracji publicznej (art. 365 § 1).

Zagadnienie wpływu decyzji administracyjnej na orzeczenie sądu powszechnego nie jest uregulowane ustawowo, co można tłumaczyć brakiem techniczno-prawnej możliwości sformułowania odpowiedniej wypowiedzi normatywnej¹. Należy przyjąć, że decyzja administracyjna ustala albo tworzy określoną sytuację prawną, której z powodu niedopuszczalności drogi sądowej nie mógłby ustalić ani stworzyć sąd powszechny. Jeżeli sytuacja ta ma znaczenie przy rozstrzyganiu określonej sprawy cywilnej, musi być uwzględniona przez sąd powszechny w takiej postaci, w jakiej została ustalona albo utworzona w decyzji. W tym sensie ostateczna decyzja administracyjna wiąże sąd powszechny. Dlatego jeżeli rozstrzygnięcie sprawy cywilnej przez sąd powszechny zależy od uprzedniej decyzji organu administracji publicznej, sąd może zawiesić postępowanie, przy czym jeżeli postępowanie administracyjne nie jest jeszcze rozpoczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku uczestnika postępowania, sąd wyznaczy termin wszczęcia tego postępowania, a w innych wypadkach może zwrócić się do właściwego organu (art. 177 § 1 pkt 3 i § 2). Mimo braku odpowiedniego unormowania rozwiązanie to należy odnieść również do wypadku, gdy rozstrzygnięcie sprawy przez sąd powszechny zależy od uprzedniego orzeczenia sądu administracyjnego. Postępowanie przed sądem administracyjnym trzeba bowiem traktować jako kontynuację postępowania, w którym zapadła zaskarżona do tego sądu decyzja administracyjna, uzależniającą rozstrzygnięcie sprawy cywilnej.

Istotne jest też, iż sąd administracyjny może zawiesić postępowanie, jeżeli rozstrzygnięcie sprawy cywilnej zależy od wyniku postępowania toczącego się przed sądem powszechnym (art. 125 § 1 pkt 1 p.p.s.a.). Jeżeli rozstrzygnięcie sądu powszechnego ma dotyczyć zagadnienia wstępnego do rozpatrzenia sprawy i wydania decyzji przez organ administracyjny, ten ostatni zawiesza postępowanie (art. 97 § 1 pkt 4 k.p.a.), jeżeli zaś wyjątkowo sam rozstrzygnie zagadnienie wstępne,

¹ K. Piasecki, *Z zagadnień stosunku postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego* [w:] *Proces i prawo. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossoli-neum 1989, s. 448.

a późniejsze rozstrzygnięcie sądu powszechnego wypadnie odmiennie, powinno nastąpić wznowienie postępowania administracyjnego (art. 100 § 1 i art. 145 § 1 pkt 7 k.p.a.).

W postępowaniu przed sądem administracyjnym mają zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o doręczaniu pism przez operatora pocztowego, o postępowaniu dowodowym oraz o postępowaniu w zakresie obrotu zagranicznego (art. 65, 106 § 5, art. 296 § 2 i art. 300 p.p.s.a.).

Rozdział III

JURYSDYKCJA KRAJOWA. IMMUNITET SĄDOWY I EGZEKUCYJNY

§ 13. Jurysdykcja krajowa

- 40 **Jurysdykcja krajowa jest to właściwość sądów danego państwa**, w naszym wypadku – Rzeczypospolitej Polskiej, **do załatwienia określonych spraw**. Jurysdykcja krajowa dotyczy bowiem spraw, a nie osób czy rzeczy, od jej istnienia zaś albo braku zależy, czy sąd polski może rozpoznać daną sprawę¹.

Nietrafny jest natomiast spotykany często w literaturze pogląd, w myśl którego jurysdykcja krajowa określa, kto podlega sądom polskim, jak również pogląd, że jurysdykcja krajowa dotyczy spraw z elementem zagranicznym. Jurysdykcja krajowa musi bowiem zachodzić w każdej sprawie. Występujący w sprawie element zagraniczny (np. nowe obywatelstwo strony albo znajdowanie się przedmiotu sporu za granicą) może stanowić, co najwyżej, sygnał dla sądu do bardziej wnikliwej oceny kwestii, czy jurysdykcja ta zachodzi w danym wypadku. W sprawach bez elementu zagranicznego, które stanowią znakomitą większość spraw rozpoznawanych przez sądy polskie, przyjmuje się bowiem *implicite*, tj. bez bliższego badania, istnienie jurysdykcji krajowej (polskiej), podobnie jak czyni się to wówczas, gdy chodzi o dopuszczalność drogi sądowej (zob. § 7) i właściwość sądu (zob. § 44). Dlatego zagadnienie jurysdykcji krajowej zostaje omówione w tym miejscu podręcznika, a nie w jego dziale VIII, poświęconym międzynarodowemu postępowaniu cywilnemu. Co innego, że jurysdykcja krajowa regulowana jest nie tylko przez ustawę (Kodeks postępowania cywilnego), lecz także w umowach międzynarodowych, których stroną jest Rzeczpospolita Polska.

- 41 **Jurysdykcja krajowa wynika z powiązania danej sprawy z państwem polskim**. Elementy tworzące to powiązanie noszą nazwę łączników i mogą mieć charakter podmiotowy albo przedmiotowy. Łącznikami o charakterze podmiotowym są:

¹ K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 74 i 78.

- 1) obywatelstwo polskie,
- 2) miejsce zamieszkania w Polsce,
- 3) miejsce pobytu w Polsce (dotyczy osób fizycznych),
- 4) miejsce siedziby w Polsce (dotyczy podmiotów niebędących osobami fizycznymi).

Łącznikami o charakterze przedmiotowym są:

- 1) położenie rzeczy (przedmiotu sporu) w Polsce,
- 2) posiadanie majątku lub praw majątkowych w Polsce,
- 3) otwarcie spadku w Polsce,
- 4) powstanie zobowiązania w Polsce albo znajdowanie się w Polsce miejsca wykonania zobowiązania.

§ Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego określające sprawy należące do jurysdykcji krajowej są podzielone na cztery tytuły. Pierwszy obejmuje przepisy ogólne (art. 1097–1099¹), drugi – przepisy o jurysdykcji w procesie (art. 1103–1105¹), trzeci – przepisy o jurysdykcji w postępowaniu nieprocesowym (art. 1106–1110²), czwarty zaś – przepisy o jurysdykcji w postępowaniu zabezpieczającym i egzekucyjnym (art. 1110³–1110⁴). W następnej kolejności przepisy Kodeksu postępowania cywilnego regulują immunitet sądowy i egzekucyjny (art. 1111–1115¹). 42

§ Na podstawie przepisów o jurysdykcji krajowej w procesie do jurysdykcji tej należą wszelkie sprawy, jeżeli pozwany ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu albo siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1103). Jeżeli do jurysdykcji krajowej należą sprawy z powództwa głównego, jurysdykcja ta obejmuje również sprawę z powództwa wzajemnego. Jeżeli w sprawie występuje współuczestnictwo materialne, a jurysdykcja krajowa istnieje w stosunku do jednego ze współuczestników, sprawa należy do jurysdykcji krajowej w stosunku do wszystkich współuczestników (art. 1103¹⁰). Dodatkowe podstawy jurysdykcji przewidziane zostały w sprawach: 43

- 1) małżeńskich oraz sprawach dotyczących małżeńskich stosunków majątkowych (art. 1103¹),
- 2) ze stosunków między rodzicami i dziećmi (art. 1103²),
- 3) o alimenty oraz w sprawach o roszczenia związane z ustaleniem pochodzenia dziecka (art. 1103³),
- 4) z zakresu prawa pracy z powództwa pracownika (art. 1103⁴),
- 5) ze stosunku ubezpieczenia przeciwko ubezpieczycielowi (art. 1103⁵),
- 6) wynikających z umów, jeżeli powodem jest konsument (art. 1103⁶),
- 7) innych niż wymienione w pkt 1–6 (art. 1103⁷).

Tak np. sprawy z zakresu prawa pracy, w których pracownik jest powodem (pkt 4), należą do jurysdykcji krajowej także wtedy, gdy praca zazwyczaj jest, była lub miała być wykonywana w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1103⁴ § 1).

- 44 **W postępowaniu nieprocesowym jurysdykcja krajowa** uregulowana jest w sposób szczególny w sprawach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu, o ubezwłasnowolnienie, w sprawach małżeńskich, z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi, o przysposobienie, z zakresu opieki i kurateli, o prawa rzeczowe na nieruchomości i o posiadanie nieruchomości, w sprawach spadkowych oraz z zakresu postępowania rejestrowego i innych sprawach należących do sądu rejestrowego. W innych sprawach rozpoznawanych w tym postępowaniu jurysdykcja krajowa zachodzi, jeżeli sprawa dotyczy osoby będącej obywatelem polskim, cudzoziemcą mającego miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej albo osoby prawnej lub niebędącej osobą prawną jednostki organizacyjnej, mającej siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej, a także jeżeli sprawa z innych względów wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym (art. 1106–1110).

W postępowaniu zabezpieczającym stosuje się w zasadzie odpowiednio przepisy o podstawach jurysdykcji krajowej w procesie i postępowaniu nieprocesowym (art. 1110³ § 1). Jurysdykcja krajowa w postępowaniu zabezpieczającym istnieje także wtedy, gdy zabezpieczenie może być wykonane lub wywołać skutek w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1110³ § 2).

- 45 Na podstawie przepisów o jurysdykcji krajowej w postępowaniu zabezpieczającym i egzekucyjnym **do wyłącznej jurysdykcji krajowej należą sprawy egzekucyjne**, jeżeli egzekucja ma być wszczęta lub jest prowadzona w Rzeczypospolitej Polskiej. To samo dotyczy wykonania postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia. Do wyłącznej jurysdykcji krajowej należą także sprawy z powództw egzekucyjnych, jeżeli egzekucja ma być wszczęta lub jest prowadzona w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1110⁴). W świetle tej regulacji jurysdykcja krajowa w sprawach egzekucyjnych wynika z powiązania sprawy egzekucyjnej z państwem polskim. Element tworzący to powiązanie (łącznik) ma charakter przedmiotowy. Jest nim miejsce egzekucji (zamierzonej lub prowadzonej) na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. W sprawach tych wyłącznie właściwe są polskie organy egzekucyjne. Oznacza to, że na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej niedopuszczalne jest prowadzenie egzekucji przez obce organy egzekucyjne. Również niedopuszczalne jest prowadzenie egzekucji przez polskie organy egzekucyjne na terytorium państwa obcego. Stanowiłoby to naruszenie suwerenności państwa obcego.

Jurysdykcja krajowa może być uregulowana odmiennie niż w przedstawionych wyżej przepisach Kodeksu postępowania cywilnego w umowach międzynarodowych, których stroną jest Polska, a także w rozporządzeniach Rady Unii Europejskiej (zob. np. rozporządzenie nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych). Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o jurysdykcji krajowej będą mieć zastosowanie dopiero wtedy, gdy dana kwestia nie jest uregulowana europejskim prawem wspólnotowym lub umową międzynarodową, której stroną jest Polska. Przepisów

Kodeksu postępowania cywilnego o jurysdykcji krajowej nie stosuje się zatem, jeżeli wspólnotowe prawo europejskie lub umowa międzynarodowa, której stroną jest Polska, stanowią inaczej. **Priorytet umów międzynarodowych i prawa europejskiego w tym zakresie wynika z przepisów Konstytucji RP** (art. 91 ust. 2 i 3).

Na temat jurysdykcji krajowej w postępowaniu upadłościowym zob. art. 382–384 pr. up., w postępowaniu restrukturyzacyjnym – art. 342–344 pr. rest., natomiast na temat jurysdykcji sądów polskich (państwowych) w sprawach toczących się przed sądami polubownymi – zob. dział IV pkt 2 (art. 1156 k.p.c.).

Jeżeli brak jest podstaw uzasadniających jurysdykcję krajową w sprawie, a przeprowadzenie postępowania przed sądem lub innym organem państwa obcego nie jest możliwe albo nie można wymagać jego przeprowadzenia, sprawa należy do jurysdykcji krajowej, gdy wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym. Ponadto, w razie prawomocnego ustalenia przez sąd, że orzeczenie sądu lub innego organu państwa obcego nie podlega uznaniu w Rzeczypospolitej Polskiej, sprawa rozstrzygnięta tym orzeczeniem należy do jurysdykcji krajowej mimo braku podstaw uzasadniających tę jurysdykcję, jeżeli wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym (art. 1099¹). W obu tych wypadkach mamy do czynienia z tzw. **jurysdykcją konieczną**, której zasadniczym celem jest zapobieganie negatywnym konfliktom jurysdykcyjnym, powodującym tzw. odmowę wymiaru sprawiedliwości.

 Jurysdykcja krajowa może być fakultatywna albo wyłączna. Znaczenie tego 46
rozróżnienia polega na tym, że **przy jurysdykcji fakultatywnej** orzeczenie sądu państwa obcego w danej sprawie może mieć skuteczność na obszarze Polski czy to na mocy samego prawa (art. 1145), czy też na mocy orzeczenia sądu polskiego o jego uznaniu bądź wykonalności (art. 1146 i n. oraz art. 1150 i n.; zob. § 174 i 201), natomiast **przy jurysdykcji wyłącznej** orzeczenie sądu państwa obcego w danej sprawie nie może mieć na obszarze Polski tego rodzaju skuteczności (art. 1146 § 1 pkt 2 i art. 1150).

W wypadku jurysdykcji fakultatywnej sądom polskim przysługuje jurysdykcja, chociażby w tej samej sprawie zachodziła zawisłość przed sądem państwa obcego. Jednakże sąd polski powinien respektować uprzednią zawisłość sprawy przed sądem państwa obcego (*lis alibi pendens*) i zawiesić postępowanie. Zawieszenie to nie wchodzi w rachubę, jeżeli orzeczenie, które ma wydać sąd państwa obcego, nie będzie spełniało przesłanek jego uznania w Rzeczypospolitej Polskiej lub nie można oczekiwać, że postępowanie przed sądem państwa obcego zostanie zakończone w rozsądnym terminie. Po zakończeniu postępowania przed sądem państwa obcego sąd umarza postępowanie, jeżeli orzeczenie sądu państwa obcego podlega uznaniu w Rzeczypospolitej Polskiej; w przeciwnym wypadku sąd podejmuje postępowanie. Sąd na wniosek strony może także podjąć zawieszone postępowanie, jeżeli postępowanie przed sądem państwa obcego nie zostało zakończone w rozsądnym terminie (art. 1098). Jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od wyniku innego postępowania

w sprawie cywilnej toczącej się przed sądem lub innym organem państwa obcego, sąd może zawiesić postępowanie z urzędu, chyba że orzeczenie, które ma wydać sąd albo inny organ państwa obcego, nie spełni przesłanek uznania w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1098¹).

Na ogół jurysdykcja krajowa ma charakter fakultatywny. Jurysdykcja wyłączna musi być zawsze przewidziana w przepisie ustawy albo w postanowieniu umowy międzynarodowej.

§ W świetle przepisów Kodeksu postępowania cywilnego jurysdykcja wyłączna zachodzi w sprawach:

- 1) małżeńskich oraz w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi, jeżeli wszystkie osoby występujące jako strony są obywatelami polskimi oraz mają miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1103¹ § 2, art. 1103² § 2),
- 2) o prawa rzeczowe na nieruchomości i o posiadanie nieruchomości położonej w Rzeczypospolitej Polskiej, jak również w sprawach ze stosunku najmu, dzierżawy i innych stosunków dotyczących używania takiej nieruchomości, z wyjątkiem spraw o czynsz i inne należności związane z używaniem lub pobieraniem pożytków z takiej nieruchomości (art. 1103⁸ § 1), a także w innych sprawach, w których rozstrzygnięcie dotyczy praw rzeczowych, posiadania lub używania nieruchomości położonej w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1103⁸ § 2),
- 3) o rozwiązanie osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niebędącej osobą prawną, jak również o uchylenie lub stwierdzenie nieważności uchwał ich organów, jeżeli podmioty te mają siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1103⁹),
- 4) o ubezwłasnowolnienie osoby będącej obywatelem polskim, mającej miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1106¹ § 2),
- 5) o przysposobienie, jeżeli przysposabiający, a w razie przysposobienia wspólnego – każdy z przysposabiających małżonków, oraz osoba, która ma być przysposobiona, są obywatelami polskimi, mającymi miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1106⁴ § 3),
- 6) o prawa rzeczowe na nieruchomości i o posiadanie nieruchomości położonej w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1107¹),
- 7) z zakresu postępowania rejestrowego dotyczących rejestru prowadzonego w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1109¹ § 1),
- 8) rozpoznawanych przez sąd rejestrowy o rozwiązanie osoby prawnej lub niebędącej osobą prawną jednostki organizacyjnej, jeżeli osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną ma siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1109¹ § 2),
- 9) rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym w zakresie, w którym rozstrzygnięcie dotyczy praw rzeczowych na nieruchomości lub posiadania nieruchomości położonej w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1110²),

- 10) egzekucyjnych, jeżeli egzekucja ma być wszczęta lub jest prowadzona w Rzeczypospolitej Polskiej; to samo dotyczy wykonania postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia (art. 1110⁴ § 1 i 2),
- 11) z powództw przeciwegzekucyjnych, jeżeli egzekucja ma być wszczęta lub jest prowadzona w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1110⁴ § 3).

! Ze względu na źródło określające jurysdykcję krajową należy rozróżniać **jurysdykcję wynikającą z samego prawa**, tj. z ustawy albo umowy międzynarodowej, i **jurysdykcję umowną**, tj. określoną umową stron. Wszystkie przedstawione wyżej wypadki jurysdykcji krajowej dotyczyły jurysdykcji pierwszego rodzaju. Jurysdykcja umowna możliwa jest tylko w sprawach rozpoznawanych w procesie. **Umowa o jurysdykcję**, która obok umowy o właściwość sądu (art. 46), umowy dowodowej (art. 458⁹) i zapisu na sąd polubowny (art. 1161) należy do tzw. umów procesowych, może być **umową pozytywną**, tj. ustanawiającą jurysdykcję sądów polskich, albo **umową negatywną**, tj. wyłączającą jurysdykcję sądów polskich. 47

Pozytywna umowa o jurysdykcję przewidziana jest w art. 1104 § 1, w myśl którego strony oznaczonego stosunku prawnego mogą umówić się na piśmie o poddanie wynikłych lub mogących wyniknąć z niego spraw o prawa majątkowe jurysdykcji sądów polskich. W treści umowy należy wskazać sprawę lub stosunek prawny, z którego sprawa może powstać w przyszłości, oraz zamieścić stwierdzenie, iż sprawa podlegać będzie rozpoznaniu przez sąd polski. Cechą wspólną wspomnianych trzech umów jest to, że dotyczą one właściwości sądu w szerokim znaczeniu tego terminu.

Poddanie jurysdykcji sądów polskich spraw o prawa majątkowe może nastąpić również przez wdanie się w spór co do istoty sprawy, jeżeli pozwany nie podniesie zarzutu braku jurysdykcji krajowej (art. 1104 § 2).

Wymienione sposoby ustanowienia jurysdykcji krajowej przez strony nie mają zastosowania w sprawach, które według prawa polskiego należą do wyłącznej jurysdykcji sądów państwa obcego (art. 1104 § 3).

! **Wyłączenie jurysdykcji krajowej na mocy umowy możliwe jest tylko co do spraw rozpoznawanych w procesie.** Strony oznaczonego stosunku mogą umówić się na piśmie o wyłączenie jurysdykcji sądów polskich na rzecz jurysdykcji sądów państwa wynikłych lub mogących wyniknąć z tego stosunku spraw o prawa majątkowe, jeżeli umowa taka jest skuteczna według prawa mającego do niej zastosowanie w państwie obcym (art. 1105 § 1). Umowa taka nie może jednak dotyczyć spraw:

- 1) należących do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich,
- 2) z zakresu prawa pracy, chyba że umowa zostanie zawarta po powstaniu sporu,
- 3) wynikłych lub mogących wyniknąć z umów zawartych przez konsumenta, który ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej,
- 4) wynikłych lub mogących wyniknąć ze stosunku ubezpieczenia (art. 1105 § 2).

Jurysdykcji sądów polskich nie wyłącza umowa, na podstawie której tylko jedna ze stron może wytoczyć powództwo przed sądy państwa obcego (art. 1105 § 3). Bezskuteczna jest umowa o wyłączenie jurysdykcji sądów polskich jedynie w postępowaniu zabezpieczającym (art. 1110³ § 1).

Umowne wyłączenie jurysdykcji sądów polskich w sprawach o prawa majątkowe stanie się bezskuteczne, jeżeli wbrew tej umowie powód wytoczy powództwo przed sąd polski, a pozwany wda się w spór co do istoty sprawy, nie podnosząc zarzutu braku jurysdykcji krajowej (art. 1104 § 2 w zw. z art. 1105 § 6).

Umowa o jurysdykcję powinna być zawarta na piśmie (art. 1104 § 1 i art. 1105 § 1). Wymagania te są spełnione, jeżeli umowa jest zamieszczona w dokumencie podpisanym przez strony lub w wymienionych między nimi pismach lub oświadczeniach złożonych za pomocą środków porozumiewania się na odległość, które pozwalają utrwalić ich treść. Powołanie się w umowie podstawowej na dokument zawierający postanowienie odpowiadające umowie o jurysdykcję spełnia wymagania dotyczące formy tej umowy, jeżeli umowa podstawowa jest sporządzona na piśmie, a to powołanie czyni umowę częścią umowy podstawowej (art. 1105¹).

- 48 Jurysdykcja krajowa istniejąca w chwili wszczęcia postępowania trwa nadal, choćby jej podstawy odpadły w toku postępowania (art. 1097). Jest to tzw. **utrwalenie** albo **ciągłość jurysdykcji** (*perpetuatio iurisdictionis*), zbliżone w swej istocie do utrwalenia właściwości sądu (art. 15 § 1, zob. § 49). Chwilą wszczęcia postępowania jest w procesie zasadniczo chwila wytoczenia powództwa (zob. § 72). W postępowaniu nieprocesowym chwilą wszczęcia postępowania jest chwila złożenia wniosku wszczynającego postępowanie, a w razie wszczęcia postępowania z urzędu – chwila dokonania przez organ procesowy pierwszej czynności postępowania (zob. § 134). Sąd nie może uznać, że brak jest jurysdykcji krajowej, jeżeli jej podstawy powstały w toku postępowania (art. 1097 § 2).

- 49 **Jurysdykcja krajowa stanowi jedną z przesłanek procesowych** (zob. § 74).

Jej brak sąd bierze pod rozwagę z urzędu w każdym stanie sprawy. Skutki braku jurysdykcji krajowej kształtują się podobnie jak skutki pierwotnej niedopuszczalności drogi sądowej. W postępowaniu rozpoznawczym **brak jurysdykcji** krajowej powoduje w zasadzie odrzucenie pozwu albo wniosku (art. 1099 § 1). Jednakże w razie braku jurysdykcji krajowej wynikającej z zawartej umowy derogacyjnej odrzucenie pozwu jest możliwe, jeżeli pozwany po doręczeniu mu odpisu pozwu podniesie przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy zarzut braku jurysdykcji krajowej wynikający z tej umowy. W przeciwnym wypadku uchylona umową derogacyjną jurysdykcja sądów polskich zostanie na powrót ustanowiona i nie będzie wówczas podstaw do odrzucenia pozwu (art. 1099 § 1 w zw. z art. 1104 § 2 lub art. 1105 § 6). W postępowaniu egzekucyjnym o nadanie klauzuli wykonalności brak jurysdykcji powoduje

odmowę nadania klauzuli, we właściwym postępowaniu egzekucyjnym zaś – odmowę wszczęcia egzekucji, co jest aktualne do chwili jej wszczęcia, albo umorzenie postępowania egzekucyjnego po wszczęciu egzekucji (art. 800¹ § 1 pkt 1, art. 824 § 1 pkt 2).

Z punktu widzenia przesłanek procesowych należy ściśle odróżnić jurysdykcję krajową od dopuszczalności drogi sądowej oraz właściwości sądu. Stosunek między jurysdykcją krajową a dopuszczalnością drogi sądowej sprowadza się do tego, że brak jurysdykcji powoduje niedopuszczalność rozpoznania sprawy przez sąd polski, podczas gdy niedopuszczalność drogi sądowej powoduje niedopuszczalność rozpoznania sprawy przez sąd powszechny.

Przykładowo, jeżeli obywatel obcy, zamieszkały i przebywający za granicą zgłosi w sądzie polskim wniosek o zmianę nazwiska, będzie zachodzić nie brak jurysdykcji krajowej, lecz niedopuszczalność drogi sądowej i wniosek ulegnie odrzuceniu z tej przyczyny, nie zaś z powodu braku jurysdykcji. Jeżeli natomiast przed sąd polski zostałoby wytoczone powództwo o wydanie nieruchomości położonej za granicą, będzie zachodzić brak jurysdykcji krajowej przy dopuszczalnej drodze sądowej i pozew ulegnie odrzuceniu wskutek braku jurysdykcji, a nie z powodu niedopuszczalności drogi sądowej².

Natomiast stosunek między jurysdykcją krajową albo dopuszczalnością drogi sądowej a właściwością sądu sprowadza się do tego, że właściwość jako główna przesłanka procesowa warunkuje swoim istnieniem możliwość oceny przez sąd, czy w danej sprawie zachodzi dopuszczalność drogi sądowej, względnie brak jurysdykcji krajowej. W razie bowiem uznania swojej niewłaściwości sąd powinien przekazać sprawę sądowi właściwemu (art. 200 § 1⁴). Jeżeli zaś brak właściwości wiąże się z jednoczesnym brakiem jurysdykcji krajowej, uniemożliwiającym przekazanie sprawy innemu sądowi jako właściwemu, gdyż sądu takiego na terytorium Polski nie ma, przewodniczący powinien zażądać od powoda wskazania faktów uzasadniających właściwość sądu, przed którym powództwo zostało wytoczone (art. 187 § 1 pkt 2), po bezskutecznym zaś upływie terminu ku temu – powinien zwrócić pozew powodowi (art. 130). Gdyby zaś w danej sytuacji został wniesiony do Sądu Najwyższego wniosek o oznaczenie sądu, przed który należy wytoczyć powództwo (art. 45), ulegałby on odrzuceniu z powodu braku jurysdykcji krajowej.

Postępowanie toczące się przy braku jurysdykcji krajowej dotknięte jest nieważnością (art. 1099 § 2), która daje podstawę do uchylenia wydanego przy tym braku orzeczenia w drodze apelacji albo zażalenia oraz skargi kasacyjnej (art. 378 § 1, art. 398¹³ § 1).

² Ten wskazany przez W. Broniewicza w artykule: *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym według k.p.c.* („Palestra” 1966/2, s. 30) przykład przytacza E. Wierzbowski, *Międzynarodowy obrót prawnny w sprawach cywilnych*, Warszawa 1971, s. 94.

§ 14. Immunitet sądowy i egzekucyjny

- 50 **Immunitet sądowy** oznacza niepodleganie określonych podmiotów władzy jurysdykcyjnej danego państwa, w naszym wypadku – Rzeczypospolitej Polskiej, w zakresie spraw rozpoznawanych z ich udziałem.

 Immunitet egzekucyjny polega natomiast na niepodleganiu określonych podmiotów władzy organów egzekucyjnych danego państwa w zakresie spraw egzekucyjnych z ich udziałem.

Oba te immunitety dotyczą osób, a nie spraw czy rzeczy, i pozostają w związku z władzą jurysdykcyjną danego państwa, będącą atrybutem jego suwerenności. Ograniczenia tej władzy, mające swą podstawę w prawie międzynarodowym publicznym, są aktualne również w postępowaniu cywilnym i polegają na przyznaniu określonym osobom immunitetu sądowego i egzekucyjnego.

W obecnym stanie prawnym oba te immunitety nie pozostają w związku z jurysdykcją krajową, na co wskazuje ich odrębne uregulowanie w dwóch księgach części czwartej Kodeksu postępowania cywilnego zawierającego przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Jurysdykcji krajowej poświęcona jest księga pierwsza tej części, obejmująca art. 1097–1110⁴, natomiast immunitetowi sądowemu i egzekucyjnemu – następna księga tej samej części (oznaczona jako księga pierwsza a), obejmująca przepisy art. 1111–1115¹. W tym świetle immunitetu sądowego i egzekucyjnego nie należy uważać za wyłączenie jurysdykcji krajowej z mocy prawa czy też zwolnienie spod jurysdykcji. Brak (nieprzysługiwanie) immunitetu sądowego albo egzekucyjnego stanowi zatem samodzielną przesłankę procesową (negatywną), obok przesłanki procesowej pozytywnej w postaci jurysdykcji krajowej.

Immunitety sądowy i egzekucyjny unormowane zostały w przepisach art. 1111–1115¹, które nawiązują do postanowień konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z 18.04.1961 r.³, konwencji wiedeńskiej o stosunkach konsularnych z 24.04.1963 r.⁴, konwencji nowojorskiej o misjach specjalnych z 16.12.1969 r.⁵ oraz licznych umów międzynarodowych dotyczących organizacji międzynarodowych.

- 51 **Immunitet sądowy** jest aktualny w procesie i oznacza, że określone osoby nie mogą być pozywane przed sądy polskie.

Osobami tymi są:

- 1) uwierzytelnieni w Rzeczypospolitej Polskiej szefowie przedstawicielstw dyplomatycznych państw obcych,

³ Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232.

⁴ Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98.

⁵ Dz.U. z 1985 r. Nr 48, poz. 245.

- 2) członkowie personelu dyplomatycznego przedstawicielstw państw obcych w Rzeczypospolitej Polskiej,
- 3) inne osoby korzystające z immunitetów dyplomatycznych na mocy ustaw, umów lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych,
- 4) członkowie rodzin wymienionych w pkt 1, 2, i 3, jeżeli pozostają z nimi we wspólnocie domowej i nie mają obywatelstwa polskiego (art. 1111 § 1).

Immunitet sądowy nie ma jednakże zastosowania w odniesieniu do:

- 1) spraw z zakresu prawa rzeczowego, dotyczącego prywatnego mienia nieruchomości położonego w Rzeczypospolitej Polskiej, chyba że mienie to jest w posiadaniu tych osób w imieniu państwa wysyłającego dla celów przedstawicielstwa dyplomatycznego lub odpowiedniej organizacji dla celów organizacji,
- 2) spraw dotyczących spadków, w których osoby te występują jako spadkobiercy, zapisobiercy, wykonawcy testamentów, zarządcy lub kuratorzy spadku w charakterze osób prywatnych, nie zaś w imieniu państwa wysyłającego lub odpowiedniej organizacji międzynarodowej,
- 3) spraw dotyczących zawodowej lub gospodarczej działalności tych osób, wykonywanej przez nie w Rzeczypospolitej Polskiej poza funkcjami urzędowymi (art. 1111 § 2).

Ponadto nie mogą być pozywani przed sądy polskie w sprawach wchodzących w zakres czynności dokonanych w toku pełnienia ich funkcji urzędowych następujące osoby:

- 1) urzędnicy pełniący funkcje konsularne w imieniu państw obcych niezależnie od posiadanego obywatelstwa,
- 2) cudzoziemcy będący pracownikami administracyjnymi i technicznymi przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych w Rzeczypospolitej Polskiej lub będący członkami personelu służby przedstawicielstw dyplomatycznych oraz inne osoby zrównane z nimi na mocy ustaw, umów lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych (art. 1112 § 1).

Immunitet ten nie ma zastosowania w stosunku do urzędników pełniących funkcje konsularne oraz pracowników administracyjnych i technicznych urzędów konsularnych w przypadku wytoczenia przeciwko tym osobom powództw:

- 1) wynikłych z zawarcia przez nie umowy, w której nie występowały one wyraźnie lub w sposób dorozumiany jako przedstawiciele państwa wysyłającego,
- 2) o wynagrodzenie szkody powstałej w wyniku wypadku spowodowanego w Rzeczypospolitej Polskiej przez pojazd, statek morski, statek żegluga śródlądowej lub statek powietrzny (art. 1112 § 2).

Osoby korzystające z immunitetu sądowego będą jednak podlegać jurysdykcji sądu polskiego w sprawach, w których wszczęły one postępowanie przed sądem polskim, z powództw wzajemnych przeciwko tym osobom oraz z wytoczonych przeciwko nim powództw przeciwegzekucyjnych (art. 1114 § 3).

W piśmiennictwie i orzecznictwie przyjmuje się też, że immunitet sądowy przysługuje zasadniczo obcemu państwu (*par in parem non habet imperium*)⁶, wskazuje się jednak na ewolucję tej zasady w kierunku jej ograniczania.

Immunitet sądowy sąd bierze pod rozwałę z urzędu w każdym stanie sprawy. W razie stwierdzenia istnienia immunitetu sąd odrzuca pozew albo wniosek. Rozpoznanie sprawy z naruszeniem immunitetu sądowego powoduje nieważność postępowania. Jeżeli osoba, przeciwko której albo z udziałem której wszczęto sprawę, uzyska immunitet sądowy w toku postępowania, sąd umarza postępowanie (art. 1113). Nieważność ta wywołuje w zasadzie takie same następstwa jak brak jurysdykcji krajowej, a więc daje podstawę do uchylenia wydanego przy tym braku orzeczenia w drodze apelacji albo zażalenia oraz skargi kasacyjnej (art. 378 § 1, art. 398¹³ § 1 k.p.c.), a ponadto do unieważnienia takiego orzeczenia po jego uprawomocnieniu się w trybie art. 96 ustawy o SN oraz do uchylenia przez Sąd Najwyższy prawomocnego orzeczenia w drodze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹¹ § 3 k.p.c.).

- 52 **Immunitet egzekucyjny** oznacza, że przeciwko określonym osobom nie może być prowadzona egzekucja przez polskie organy egzekucyjne. Przysługuje on tym samym osobom, które korzystają z immunitetu sądowego, chyba że chodzi o sprawę, w której osobom tym przysługuje immunitet sądowy (art. 1115 § 1). Przeciwko podmiotom korzystającym z immunitetu egzekucyjnego nie może być nadana klauzula wykonalności. Nadanie przeciwko takiemu podmiotowi klauzuli wykonalności nie przesądza jednakże w sposób pozytywny kwestii dopuszczalności egzekucji⁷. Egzekucja ta odbyć się nie może, gdyż organ egzekucyjny nie może prowadzić egzekucji przeciwko dłużnikowi korzystającemu z immunitetu egzekucyjnego (art. 1115). W takim wypadku następuje odmowa wszczęcia egzekucji (art. 800¹ § 1 pkt 3), co jest aktualne do chwili wszczęcia egzekucji, a po tym wszczęciu – umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu z powodu niedopuszczalności egzekucji ze względu na osobę dłużnika (art. 824 § 1 pkt 2). Umorzeniu postępowania egzekucyjnego w tym wypadku powinno towarzyszyć uchylenie postanowienia o nadaniu klauzuli wykonalności we wskazanym wyżej trybie (zob. przypis 7).

⁶ P. Grzegorzcyk, *Immunitet państwa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010. Podstawy tego immunitetu upatruje się przede wszystkim w międzynarodowym prawie zwyczajowym. Co do regulacji immunitetu państwa obcego w umowach międzynarodowych zob. Europejską Konwencję o immunitecie państwa, sporządzoną w Bazylei 16.05.1972 r., oraz konwencję Narodów Zjednoczonych o immunitetach jurysdykcyjnych państwa i ich mienia, sporządzoną w Nowym Jorku 2.12.2004 r., do których Polska nie przystąpiła.

⁷ Należy zaznaczyć, że postanowienie o nadaniu klauzuli wykonalności przeciwko dłużnikowi korzystającemu z immunitetu egzekucyjnego jest postanowieniem wydanym w postępowaniu dotkniętym nieważnością z powodu braku jurysdykcji krajowej. Nieważność taka stanowi podstawę unieważnienia prawomocnego postanowienia o nadaniu klauzuli wykonalności przez Sąd Najwyższy na mocy art. 96 ustawy o SN.

! Państwo wysyłające lub odpowiednia organizacja międzynarodowa mogą zrzec się immunitetu sądowego i egzekucyjnego w stosunku do osób korzystających z tych immunitetów. 53

Zrzeczenie się musi być wyraźne, przy czym zrzeczenie się immunitetu sądowego nie jest równoznaczne ze zrzeczeniem się immunitetu egzekucyjnego (art. 1114 § 1 i 2, art. 1115 § 2). Jednakże nawet wtedy, gdy prowadzenie egzekucji jest dozwolone, podlega ono ograniczeniom przedmiotowym, o czym niżej.

W wypadkach, w których przeciwko osobom korzystającym na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z immunitetu egzekucyjnego prowadzenie egzekucji jest dozwolone, niedopuszczalna jest egzekucja z mienia służącego do użytku urzędowego oraz przez stosowanie przymusu wobec osoby dłużnika, jak również w pomieszczeniach zajmowanych przez przedstawicielstwa dyplomatyczne, misje zagraniczne lub urzędy konsularne państw obcych w Rzeczypospolitej Polskiej oraz w mieszkaniach osób wymienionych w art. 1111 § 1, o ile szef przedstawicielstwa dyplomatycznego, misji zagranicznej lub urzędu konsularnego nie wyrazi na to zgody (art. 1115 § 3 i 4).

W razie wątpliwości co do istnienia immunitetu sądowego lub egzekucyjnego sąd może zwrócić się do ministra właściwego do spraw zagranicznych o informację czy dana osoba lub jednostka organizacyjna korzysta w Rzeczypospolitej Polskiej z immunitetu wynikającego z prawa międzynarodowego, przedstawiając zwięźle informację o stanie faktycznym i przedmiocie sprawy oraz poczynionych ustaleniach co do immunitetu danej osoby (§ 26 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28.01.2002 r. w sprawie szczegółowych czynności sądów w sprawach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego oraz karnego w stosunkach międzynarodowych⁸).

Przepisy dotyczące immunitetu sądowego i egzekucyjnego (art. 1111–1115¹) mają odpowiednie zastosowanie w postępowaniu zabezpieczającym (art. 1115¹).

⁸ Dz.U. z 2014 r. poz. 1657 ze zm.